

Körkérdés

az EU-csatlakozásról és a gazdaságpolitikai mozgástérről – II. rész

Magyarország EU-csatlakozására – mai ismereteink szerint – kedvezőtlen nemzetközi és hazai makrogazdasági feltételek között kerül sor. Az egyik oldalon az EU-tagországok lassú növekedése, a legnagyobb országok államháztartási feszültségei, a másik oldalon a magyar gazdaság egyensúlyi problémái befolyásolják a következő évek hazai gazdaságpolitikájának mozgásterét.

Idei körkérdésünk arról sorakoztat fel véleményeket, hogy ebben a viszonylag szűk mozgástérben a magyar gazdaságpolitika előtt milyen feladatok állnak rövid távon a belső egyensúly helyreállítására, a növekedés és külföldi öke-bevonás ösztönzésére, középtávon az EMU-tagság feltételeinek teljesítésére? Hogyan rangsorolhatók e célok, hogyan teremthető összhang közöttük?*

Bod Péter Ákos,

**a Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem
tanszékvezető egyetemi tanára**

2004 májusa ugyan bekerül a jövő történelemlapjába, de mára mintha ez a fontos szimbolikus ügy máris *passé* lenne. 2003 végén az üzleti élet nem erről beszélt. Ami nem is annyira meglepő. A nagyvállalati, banki körben ugyanis az uniós tagsággal járó joganyagok, szabályozási irányelvek lényegében már beépültek az üzletviteli gyakorlatba. Ahol pedig ez sajnálatos módon nem ment végbe 2003 végéig (mint az agrárszektor kisbirtokosainak nagy részénél), ott a csatlakozási dátumnak sincs sok mozgósító ereje.

Ezzel szemben két, egymáshoz kapcsolódó nagy területen valóban kitört a vita a magyar gazdasági, üzleti életben: ez pedig az unióhoz való reálkonvergencia, valamint nominális konvergenciánk ügye. Sajnálatos módon a 2003-as esztendő társadalmi vitái – ha egyáltalán vitának lehet nevezni az uniós referendum körüli propagandát és annak mérsékelt társadalmi visszhangját – nem a teendőkről, nem a konvergenciafolyamat akcióváltozóiról szóltak. Leginkább csak a remélt előrehaladásnak betudható jövőbeli állapotokról esett szó. Ilyesmirel: különféle hipotézisek alapján mennyi idő kellene ahhoz, hogy a magyar bérek utolérjék a „nyugati szintet”: kinél az uniós bérszint 75 százalékát, kinél annak átlagát. A bérkonvergencia fontos reálváltozóra vonatkozik, ám

* E számunkban a lapzártáig beérkezett válaszok második részét közöljük, a folytatás márciusi számunkban jelenik meg.

a bérszint nem szándék kérdése, hanem alapvetően következmény: a gazdasági növekedési ütem, a nemzeti össztermék szintje és a nemzeti összterméken való osztozkodás eredőjéről van itt szó. Az, hogy a politikai pártok és a közvélemény-formálók zöme döntési változóként értekezett a bérjövodelemkről, elfelejtkezve a bérek költségtermeszeteről (holott az egyik ember bérjövodeleme a másik gazdasági szereplő bérköltsége), mutatja társadalomstratégiai vitáink felületességét.

Erdemibb vita 2003 végén az unióhoz való igazodásunk nominális mutatói körül tört ki. A forint euróhoz mért árfolyama, az államháztartásnak a GDP százalékában mért hiánya, a bruttó államadósság GDP-arányos mértéke, az árszintemelkedés százalékos rátája vagy a hosszú távú kamatlábak mértéke – ezek mind fontos nominális változók. Jelentőségüket az adja, hogy bármely új EU-tagország csak ezek betartásával teljesítheti a csatlakozási dokumentumok aláírásakor vállalt pénzpolitikai kötelezettségét: valamennyi új tagország köteles – megszabott feltételek fennállása esetén – feladni nemzeti valutáját, csatlakozva a Gazdasági és Monetáris Unióhoz (GMU). De csak a fent említett ún. maastrichti kritériumok sikeres teljesítése esetén léphet be egy új tagország az euróövezetbe. Mivel a magyar kormányzat – az MNB-vel egyetértésben – 2008. január elsejét jelölte meg a preferált dátumnak, ebből az egyoldalú (az uniót vagy az Európai Központi Bankot nem kötelező) vállalásból elég egyértelmű számszerű, mérhető, ellenőrizhető kötelezettségek fakadnak; a vita ezek teljesíthetősége körül zajlott.

A 2003. november végén felszínre kerülő állampapír-piaci krízis jelentősége a teljesíthetőséggel kapcsolatos. Az, hogy a külföldi és hazai jövodelemtulajdonosok a 2003-as esztendő első feléhez képest egyre drágábban, a korábbinál jóval nagyobb hozamelvárások mellett lettek hajlandók finanszírozni az államháztartás méretes hiányát, önmagában is gond, alapvetően a költségvetés felelőseinek közvetlen gondja. Ha viszont az állampapírpiacról olyan változások indulnak ki, amelyek következtében jelentősen gyengül a nemzeti valuta, akkor reálgazdasági következménnyel is járó hatások lépnek fel: javul az exportörök relatív helyzete, ám drágul a behozatal. Még fontosabb már egészen rövid távon, hogy a korábbinál olcsóbb hazai valuta az import forintárain keresztül felfele hajtja az inflációt. Amelyet a 2004-re előirányzott adóterhelés-növekedés amúgy is megemeli az előző év nagyobb felében érvényesülő 4-5 százalékos közti szinthez képest.

Innentől kezdve a fogyasztóiár-index egyszerűnek szánt megemelkedése 2004 legelején súlyos kérdéseket vet fel. Például azt, hogy a munkavállalók hajlandók-e elfogadni azt az értelmezést, mely szerint az adókulcsok megemelése miatti árszintnövekedés nem a fizetőeszköz értékcsökkenését jelenti, csupán a nemzeti jövodelemen belüli osztozkodási arányok módosulását: a bérből élők rovására és az államháztartás javára. Ha a munkavállalók az évi 7 százalékos felé kúszó árindexet inflációnak tekintik, és a maguk bérköveteléseit ehhez az új szinthez mérik, s emellé a vállalatok iparági (tehát nem sporadikus, egyéni) termékár-növelési kezdeményezése társul, akkor igenis még a költségvetési tervbe foglaltnál is nagyobb mértékűre gyorsul az infláció. Hét százalékos feletti évi átlagos infláció esetén viszont a zavaróan magasnak érzett hazai forintkamatszint nem is tetszik annyira kiemelkedőnek az előtekintő indexálás szabályai szerint.

A 2004-es esztendőre olyan állami költségvetési tervet fogadtak el, amelynek keretében gazdaságunk a korábbinál nagyobb kamatszint és a megelőző esztendőhöz képest gyengébb árfolyam mellett egzisztál, a költségvetés hiánya és a folyó fizetési mérleg deficitje továbbra is nagy. A büdzsé tervezői a nemzetgazdasági egyensúlytalanság fenntarthatóságában reménykednek – ám régen volt ennyire kétes a költségvetési terv teljesíthetősége. A 2004-es költségvetés gyenge megalapozottságánál is nagyobb gond azonban, hogy még a remélt teljesülés sem látszik elégségesnek ahhoz, hogy hazánk az eurózónába való bejelentkezéshez szükséges szinteket elérje a 2004 és 2007 közepe

közötti három és fél éves időszávján belül. Ha pedig a magyar gazdaság a korábban remélnél később jut a GMU-belépés közelébe, az destabilizálóan hat az itteni külföldi tőkére, a nálunk való letelepedést tervező tőketulajdonosokra, és nem kevésbe a hazai tőketulajdonosokra. E széles körnek 2003 végén csupán egy kisebb része mozdult meg – a következmények így is nagy árfolyam-ingadozásban és az állampapírpiac zavaibaiban nyilvánultak meg.

Ezért – noha reménytelen célokat nem szabad kítűzni –, ha már meghirdette a kormányzat a 2008-as dátumot, akkor meg kell tennie mindent ahhoz, hogy 2007 közepére megteremtődjenek befogadtatásunk előfeltételei: ez a feladat megköveteli a 2004-es makrofolyamatok ismételt átgondolását. Minél előbb, annál kisebb termelésveszteséggel lehetséges a kítűzött célt elérni.

Emellett természetesen átgondolható az a változat is, hogy a kormányzat visszalép a már meghirdetett céldátumtól. Ennek azonban sokféle azonnali és több tartós következménye lehet: a még itt nyugvó hosszú lejáratú állampapír-állomány megmozdulhat, és helyébe a gyors árfolyam-ingadozásokat kereső portfólióbefektetők léphetnek be. A határidő esetleges visszamondása mindenképpen szavahihetőségi veszteséggel jár, amelyet a tőkepiaci értékrendet ismerve csak azonnali restriktív intézkedéseggyüttessel („csomaggal”) lehetséges valamelyest ellensúlyozni. Így a népszerűtlenségtől tartó kormányzati tényezők egy kikényszerített és politikailag hasonlóan népszerűtlen csomagra kényszerülnek. A nagyobb gondot azonban abban látom, hogy a GMU-ba való kerülésünk időbeli kitolódása meghosszabbítja azt a kritikus szakaszt, amely alatt már nem áll a nemzeti gazdaságpolitika számára a szokásos (eleddig elég rossz határfokkal működött) eszköztár, de még részesedünk a valutastabilitás előnyeiből. Helyzetünket különösen az rontaná, ha az újonnan belépő sorstársaink (és versenytársaink) közül többen már mielőttünk sikerrel csatlakoznának, így viszont a hazánkban működő (magyar és nem rezidens) vállalkozások hirtelen versenyhátrányt érekelnének, és következésképpen telephely-változtató döntéseket hoznának. Azok az évek ugyanis a mainál is könnyebbé és életszerűbbé is teszik a gazdasági tevékenység migrálását.

De hagyjuk is a negatív szcenáriók taglalását, s reménykedjünk, hogy a magyar gazdaságpolitika visszatalál a valós reál- és nominális konvergencia útjára.

Botos Katalin,

egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

GAZDASÁGPOLITIKA ÉS EU-CSATLAKOZÁS

Úgy érzem magam olykor, mint Kolumbusz. Azzal a különbséggel, hogy én tudom, amit ő nem. Tudniillik, hogy nem oda érkeztem, ahová akartam. Márpedig nagyon akartam, hiszen soha, egy percre fel nem ötlött bennem, hogy ne Európában lenne a helyünk, hiszen az volt a normálistól eltérő, hogy „elbalkánosítottak” bennünket. Ez az Európa azonban lényegesen eltér attól az Európától, amelyet másfél évtizeddel ezelőtt ismerni véltem. Nem mondom, szép és bizonyonnyal jó ez az új világ is, de más, mint amilyenek a Római Szerződés és előzményei mutatták. A világ egésze hatalmasat változott, s ebben Európa sem maradt érintetlen. Lényegesen változtak alapértékei, csökkent benne a szolidaritásra való hajlandóság, erőteljesen elbürokratizálódott, és kétségbeesetten próbál megfelelni a világméretű versenykihívásoknak.

Mi meg itt állunk a csatlakozás küszöbén, s a velünk együtt belépő országokhoz képest helyzetünk nem hogy előnyösebbé vált volna, de inkább romlott. Két esztendővel

ezelőtt még azt állapíthattuk meg, hogy valamilyen halvány előnye látszanak annak, hogy Magyarország nem 1990-ben fogott hozzá a gazdasági reformokhoz. A maga teljességében nem tudtuk lépéselőnyre váltani a korábbi erőfeszítéseket, hiszen voltak olyan öröklött terhek is a múltból, amelyeket alig-alig lehetett kompenzálni. Ráadásul az új berendezkedés is tett hozzá egyet és mást a problémákhoz, de mégis az élbolyban voltunk a csatlakozó országok között.

A 2003 végére kialakult helyzet azonban lehangoló. A deficit elszaladt, az államadósság nő, az inflációs célok nem tarthatóak, az árfolyam spekulatív támadásoktól leng ki jobbra-balra. Nem is az a baj, hogy nem Nyugat-Indiába érkezőnk – ki tudja, még kikerekedhet ebből az „Új világból” valami jó is –, de a nagyobbik baj, hogy nem vagyunk Kolumbuszok. Hajónk a part előtt *tépett vitorlákkal* horgonyoz – hogy László Csaba, volt pénzügyminiszterünk kitűnő korábbi könyvének címére utaljak. Ráadásul egy középszerű kapitány is több sikerrel kormányozza révbe hajóját, mint két tehetséges, *ha egymás kezéből rángatják ki* a kormánykereket.

Lehetséges, hogy nem is a más könyvét, hanem egy saját korábbi művet kellene felidézni, amelynek címe „Világméretű pénzügyi egyensúlyhiány” volt. Ebben másfél évtizede rámutattam, hogy a GSF adatai szerint az állampénzügyek mindenütt hiánnyal küzdenek, deficitesek mind a fejlett, mind a fejlődő, de a szocialista tömbhöz tartozó országok költségvetései is. Az elsők azért, mert a jóléti állam túlszaladt a bevétel adta lehetőségek korlátain, a második csoport azért, mert állami beruházásokkal fel szeretne zárkózni a többiekhez, a szocialista országok közül meg egyesek – így hazánk is – mindkét ok miatt. Az erőltetett beruházások jellegzetes szocialista vonásnak tekinthetők, de a magyar „jóléti állam” természetesen viszonylagos volt. A túlköltekezés a jövedelemtermelő képességhez képest azonban tény. Azt hittük, hogy a demokrácia bölcsessége segít majd keményebb költségvetési korlátokat teremteni, de az átállás veszteségeivel – melyek nyilván tükröződnek majd a költségvetésben – számolni kellett. A rendszerváltás utáni politikai helyzetben csak kivételes pillanatban volt egyensúlyban a költségvetés (véletlenül abban az évben, amikor jelen sorok szerzője terjesztette elő a zárszámadást). Az átalakuló országok azonban az eltelt évtized során – hasonlóan a nyugati demokráciákhoz – nemegyszer éltek – mint legutóbb is – az állami újraelosztás kínálta lehetőségekkel a szavazatvásárlásra. Ez kiadási többletet jelentett. Élénkíteni is kellett a gazdaságot, már csak azért is, mert jelentős elmaradásaink voltak többek között az infrastruktúrában. Mivel azonban a maastrichti kritériumok szorítottak, járhatatlanná vált az az út, hogy a költségvetésen kívülre vitt beruházásokkal és ily módon rejtett állami eladósodással próbáljanak megoldást találni a növekedés gyorsítására. A költségvetés hiánya így jelentősen megemelkedett. A nagy rendszerek egyikének átalakítása sem valósult meg érdemi és konzekvens, főképp takarékos módon, lett légyen szó az államháztartás bármelyik szegmenséről, sőt, egymással ellentétes koncepciók erőltetése, ide-oda szervezések drágították a működést. (Kincstár, Államháztartási Hivatal, Államadósság-kezelő Központ szét-, majd részbeni összeszervezése, tb-önkormányzatok létrehozása, hatalmas hálózati többletköltségekkel, amelyek maradtak az után is, hogy az önkormányzatokat megszüntették stb.). Az egyetlen „csodaszer” a privatizáció volt, amellyel az aktuális kormányzó hatalom mérsékelte hiányát, hol kisebb, hol nagyobb mértékben. „Reformon” többnyire privatizációt értettek, nem mást. A privatizáció pedig – ha sok esetben célszerű is – nem oldja meg azokat a működtetési hiányosságokat, amelyek az államháztartás keretében marad, ott szabályozandó feladatok terén továbbra is sokasodnak.

Egyszóval, a megnövekedett költségvetési hiány, ami nyilvánvalóan az inflációt gerjesztő tényező s aminek mérséklését rövid távon csak extrabevételek tehetnék lehetővé, rendkívüli mértékben megnehezíti a monetáris és fiskális politika összhangját. Hozzánk hasonló gondokkal a lengyelek küzdenek, a cseh adósság szintje az elmúlt években

mérsékelt maradt, bár 1998 után az állami szerepvállalás növekedése hozott némi változást. A szlovénok helyzete a legkedvezőbb.

Igen csekélyre vigasztal, hogy gondjaink számos EU-tagországgal közösek. Quod licet Iovi, non licet bovi. Amit szabad Jupiternek... Azt pedig a nyugat-európai elemzők, így jelesen Lajtán túli szomszédunk jegybankjának értékelései is mutatják, hogy a csatlakozás rövid távon csak növelni fogja az új tagok fiskális terheit. Csak középtávon lehetne többé-kevésbé kiegyensúlyozott költségvetési helyzettel számolni. Az se vigasztal, hogy a már tagországok is kritizálják a vonatkozó harmonizációs szabályozást, mondván, hogy a jelenlegiek igen korlátozzák a költségvetés rugalmasságát, akadályozzák a közcélú beruházásokat, nincsenek tekintettel a kialakult pénzügyi helyzetre, és aszimmetrikusan hatnak a ciklus egyes szakaszaiban. „Intelligensebb” szabályozást követelnek, és sok a vita a kormányzati beruházások deficitfinanszírozása, a biztonságos középtávú pozíciók értelmezése, a költségvetési politikák összehangolása, a növekedés-ösztönző adócsökkentések időpontja és módja körül. Mindezt csupán azért említem meg, nehogy olyan képzet alakuljon ki bennünk, hogy mindenki okos, csak mi nem.

A gazdaságpolitikában különösen igaz, hogy szép lehetsz, de okos nem. Valaki mindig a rövidebbet húzza, s az aligha fog dicsérni. Ezért kuruzslás lenne konkrét javaslatokat megfogalmazni így 2003-ban (a válasz írásakor), a költségvetési vita kellős közepén. Legfeljebb álláspontok, vélemények megfogalmazására van lehetőség.

Feltehetünk magunknak kérdéseket, s azt megpróbálhatjuk megválaszolni. Íme néhány. Érthető és értelmes cél-e a *mielőbbi eurócsatlakozásra* törekedni? Igen, mert az mérsékelné a spekulációs támadásokat. Nálunk hatalmasabb gazdasági potenciállal rendelkező országok is ezért léptek be.

Ha az euró bevezetése lényegesen alacsonyabb inflációt követelne, *indokolt-e a jegybank részéről „nem akkomodálni”, nem elősegíteni a költségvetés túlköltekezését?* Indokolt, de az árát meg kell nézni. Ha a restriktív rendkívüli mértékben visszaveti a növekedést, akkor megfontolandó, mert több lehet a kár, mint a haszon. Ez modellszámítás kérdése, bár annak pontosságára se vennék mérget.

Lehet-e a fogyasztói árszerkezetnek az európai uniós viszonyokhoz való jelentősebb igazodása nélkül csatlakozni az euróhoz? Nem, még akkor sem, ha az országonkénti áreltérések az eurózónán belül is jelentősek. Ez könnyebben menne gyorsabb növekedés esetén – ami most lassul éppen –, s csakis „nagyon fegyelmezett fiskális és monetáris politika mellett” lenne lehetséges. Ezt korábban magam is többször leírtam, de itt *Tarafás Imre* szavait idéztem.

Reálisan elérhetőek-e az elkövetkezendő két évre kitűzött inflációs célok? Aligha, mert a PM-nek nem érdeke, a jegybanknak pedig kevés az eszköze a kikényszerítéshez. Utóbbi már szinte nem tudja tovább emelni a kamatot, de ezt a költségvetés nehezményezné is, hiszen az adósság finanszírozása így is egyre drágább. Sőt, a fiskus egyenesen jó néven venne egy, az alultervezett inflációhoz képest magasabb infláció miatti extra adóbevételt.

Úgy tűnik tehát, hogy a csatlakozást követően még egy ideig a várólistán maradunk, ami az eurót illeti.

Ami a reálszférát illeti, a következő kérdések merülnek fel: *Mi lesz a nagyon nagy számú, de kis tőkeerejű magyar kisvállalkozásokkal?* Aligha lesznek képesek eleget tenni a különféle uniós elvárásoknak, környezetvédelmi előírásoknak. Számításokat végeztünk, vajon milyen a magyar vállalkozásszerkezet a többi EU-tagországhoz viszonyítva (*Botos J. – Botos K.: Magyarország helyzete az EU-csatlakozás évében*. Tarsoly Kiadó, Heller Farkas Füzetek, 2003/1.). Megállapítható, hogy a mikro- és kisvállalkozások többsége kényszervállalkozás, és minden területen, minden ágazatban arányosan nézve sokszorosa az EU-országokénak. Ezek nagy része megélhetési vállalkozás, gyakorlatilag a munkabért helyettesíti – szó sincs arról, hogy jelentős profitot termelne, s növekedni

lenne képes. A költségvetésbe ugyan keveset fizetnek be, de nem kell segélyezni őket. Ha tönkremennek, akkor jelentősen megszorodik a ma még alacsony arányú munkanélküli-sereg. Ez pedig a költségvetés újabb jelentős megterheléséhez vezethet. A vidékfejlesztés szempontjait is szem előtt tartva, továbbá azt a sok gondot, amit a vidéki tönkremenő kisvállalkozók városokba áramlása jelent majd, jó lenne biztosítani valamilyen formában a helyben maradásukat, megélhetésüket. Nem pusztán arról van szó, hogy kompenzálni kell a kisvállalkozói méretből adódó hátrányukat a versenyben, hanem többről. Arról, hogy számításba vegyünk munkaviszonypótló tevékenységükben a kiszolgáltatottságukat, kidolgozzuk azt a társadalmi-jogi szerkezetet, amelyben védelemben részesülhetnek. Ez a gondolat messze vezet, komplex gazdaságpolitikai átgondolást igényel, s nem a csatlakozást megelőző néhány hónap feladata. Az viszont igen, hogy a jelenleg rendelkezésre álló eszköztár maximális felhasználásával próbáljuk talpon tartani őket, mert különben makroegyensúlyi gondjaink látványosan szaporodni fognak.

Hanti Erzsébet,

Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége

A KULCS A FOGLALKOZTATÁS NÖVELÉSE

Az Európai Unióhoz való csatlakozás után az ország és benne a munkavállalók számára is kulcskérdés, hogy hogyan és mikorra tudjuk utolérni az unió fejlettebb országait. Belátható időn belül el tudjuk-e érni legalább az uniós mutatók átlagát nemcsak az egy főre jutó GDP-ben, hanem a keresetek szintjét tekintve is.

Az utóbbi évek gazdasági és pénzügyi folyamatai nem hoztak a munkavállalók várakozásainak megfelelő eredményeket. Először akkor csalódhattak, amikor az 1997-ben beindult gazdasági növekedés nem eredményezte sem a munkahelyek számának érdemi növekedését, sem pedig a munkavállalók jövedelmi helyzetének legalább a gazdaság, a teljesítmények növekedésével arányos javulását. Emlékezzünk csak az 1999–2000-es évekre, amikor a GDP 4,2 és 5,2 százalékos növekedése mellett a reálbérek mindössze 2,5, illetve 1,5 százalékkal emelkedtek. Ugyanezen idő alatt ráadásul a foglalkoztatottak aránya a népéségen belül 37,6 százalékról csupán 38,0 százalékra, tehát mindössze 0,4 százalékkal nőtt. Nem sikerült tehát az intenzív növekedés éveiben javítani a munkavállalók pozícióin. 2001-ben az egyensúlyi mutatók még jól álltak, de már látható volt a gazdaság megtorpanása. Szakszervezeti oldalról már 2001 óta aggodalommal figyeljük azokat a gazdasági folyamatokat, amelyeket a stagnáló beruházások, a világgazdasági dekonjunktúra folytatódása, a csökkenő tőkebeáramlás, sőt korábbi befektetések kivonása, a magyar költségvetés túlköltekezése, jelentős mérleghiány, a forint felértékelődése, a vállalkozások piaci pozícióinak meggyengülése jelzett.

Az elmúlt másfél-két évben – jórészt a választási ígéretek megvalósításának köszönhetően – a bérfolyamatokban érzékelhető előrelépés következett be. A sort a minimálbér kétszeri erőteljes felemelése nyitotta, majd a közalkalmazottak béreinek 50 százalékos növelése és a minimálbér adómentessé tétele kapcsán az adójóváírás komoly növelése következett. A minimálbér-emelés jelentős lépés volt mindazok számára, akik ezáltal többet kerestek, azonban szinte semmit sem javított a leginkább érintett ágazatok nemzetgazdasági átlaghoz viszonyított bérarányán. A versenyszféra egészében a kedvező bérfolyamatok ellenére folytatódott az évek óta csökkenő bruttó bérnövekedési tendencia a 2002–2003-as évek során: 1997: 21,8, 1998: 18,5, 1999: 14,8, 2000: 14,2, 2001: 16,3, 2002: 13,3, 2003: 8-9 százalék.

A nemzetgazdasági szintű bruttó nominális átlagkereset 2003. első félévében – a KSH adatai szerint – 14,1 százalékkal emelkedett az előző év azonos időszakához képest. E mögött a költségvetési szféra 24,7 százalékos és a versenyszféra 8,7 százalékos bérnövekedése áll. A kedvező bérfolyamatokkal párhuzamosan mutatkoztak azonban az egyensúly megbomlásának tünetei is a magyar gazdaságban. Kormányzati és kutatói körökben gyakran hallani azt az érvelést, miszerint a gazdaság egyensúlyi problémáinak, a vállalkozások versenyképessége romlásának a bérek növekedése lenne a kiváltó oka. A kormány közszférában tett bércorrekciós lépései többéves jogos bérigény kielégítését szolgálták. Ugyanilyen jogos azonban az a bérfelzárkóztatási igény is, amely a versenyszférában dolgozók részéről fogalmazódott meg. A közszféra bérnövelése is fokozott várakozásokat ébresztett a vállalkozásoknál dolgozók körében.

Miközben a sajtó hangos a liberális közgazdászai körökből áramló aggodalmaktól a bérnövekedés mértékét tekintve, a versenyszférában dolgozók növekvő elégedetlenséggel tapasztalják, hogy az ő keresetük növekedése alig tartott lépést az inflációval, és szó nincsen bérfelzárkózásról. A versenyszféra bérhelyzetében érdemi javulást csak a minimálbért adómentessé tevő adójóváírás növekedése eredményezett. A versenyszférához mérten sokkal nagyobb bérnövekedést mutat a költségvetési szektor, ahol azonban nem a piaci viszonyok határozzák meg a bérek alakulását. A híradásokkal és a riogatásokkal ellentétben a vállalkozásokon belül a bruttó keresetek növekedése nem haladta meg a teljesítmények bővülését. A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium számításai az év végéig növekvő teljesítmények mellett csökkenő bérdinamikát mutatnak. Elemzésükből – amely az év első hat hónapja eseményeit vizsgálja – még az ipar 6,6 százalékos munkatermelékenység-javulása mellett az olvasható, hogy az év során a bruttó termelési adatokból számított termékegységre jutó munkaerőköltség mindössze 1,7 százalékkal emelkedett. A fajlagos munkabéreköltség euróban kifejezett, nemzetközi összehasonlításra is alkalmas értéke pedig – a tavalyi évhez képest gyengülő forint következtében – csupán 0,2 százalékos növekedést mutat. A KSH nemrég jelentette meg szeptemberi adatait, ezek szerint az év első kilenc hónapjában az iparban 7,1 százalékkal nőtt a termelési mérték, míg az ipari bérek bruttó reálértéke csupán 4,6 százalékkal emelkedett ez idő alatt. Az iparban tehát egyáltalán nem beszélhetünk a versenyképességet rontó béralakulásról.

Az MSZOSZ-hez tartozó vállalkozásoknál a 2003. évi bérmegállapodások zömmel 4,5–10 százalék között mozogtak. Gyengébb jövedelemtermelő képességű vállalkozásoknál előfordult az is, hogy a dolgozók egyes csoportjainak keresete egyáltalán nem emelkedett. Azok a munkavállalók, akiknek bére nem vagy az átlagot el nem érő mértékben emelkedett az utóbbi két évben, értetlenül és jogos felháborodással fogadják azokat a megnyilatkozásokat, amelyek magas bérszínvonalról, vagy a versenyképességet rontó bérnövekedésekről szólnak. A versenyszférában a KSH adatai sem 2002-ben, sem 2003-ban nem mutatnak olyan folyamatokat, amelyek a bérek teljesítményeket meghaladó emelését, a versenyképesség romlását eredményezték volna. Aki mindezek ellenére a beralakulást kiáltja ki bűnösnek az egyensúlyi folyamatok megbomlásáért, nem számol azzal, hogy a közszféra bérpolitikája kormányzati döntések eredménye, és feszültséget szít a munka világában a verseny- és a közszféra munkavállalói között.

Egy probléma megoldása akkor lehet sikeres, ha azokon a pontokon történik beavatkozás, amelyek a probléma kialakulásában közrejátszottak. Mit jelent ez a beralakulásra vonatkoztatva? A közelmúltban a versenyszférában, vagyis a piacvezérelt bérmegállapítások területén nem futottak el a bérek az adott terület versenyképességéhez viszonyítva. Akkor milyen bérnövekedés okozta, ha egyáltalán az okozta a versenyképesség romlását? Hol történt külső beavatkozás? A közszférában, ahol a kormány határozza meg a béreket. És ezt akarják „hozzáértó” közgazdászok, sőt a kormány is visszavenni

általában a munkavállalóktól, beleértve azokat is, akiknek a helyzete az utóbbi időben alig vagy egyáltalán nem javult. Érthető a munkavállalók elutasító reakciója, de érthető a kormány magatartása is, mert az egyensúlyi problémákat kezelni kell. De hogyan jutotunk ide?

Az utóbbi években a kormányzati hibák, mulasztások és a tehetetlenség sorozatával találkozhattunk. A gazdasági fellendülés idején számolatlanul söpörtek ki az állami költségvetésből százmilliókat, milliárdokat. Nem termelő beruházások tömegére mentek el a gazdaságfejlesztési források. A mezőgazdaságban hagyták lerohadni, amit nem lehetett már tönkretenni. Miközben az állami szociálpolitika az átlagnál jobban élöket támogatta, a szegénység korábban nem látott mértéket ért el a lakosság jelentős rétegeiben. Évek óta nincs egyik kormánynak sem érdemi ötlete a foglalkoztatási szint növelése érdekében. A jelenlegi kormány szinte üres államkasszát vett át, évekre előre lekötött szabad forrásokkal, és elkövette azt a hibát is, hogy ezt nem tette nyilvánvalóvá. Valódi károkat okozott a gazdaságnak a forint árfolyamának tartós túlértékeltsége, elbizonytalanította a befektetőket a pénzügyi kormányzat és a jegybank egymásnak ellentmondó politikája, de még inkább az egész kormányzati propaganda gyengesége, ellentmondásai, hibái. Az utóbbi hónapokban vállalkozások sora zárta be kapuit a külföldi tulajdonosok döntése alapján, a kormánynak sem érdemi válasza nem volt ezekre a válságjelenségekre, sem az ígért foglalkoztatáspolitikai koncepció nem született meg a mai napig.

Derűlátásra adhat okot, hogy a legutóbbi hónapokban a gazdaság a hullámvölgyből való kilábalás jeleit mutatja. A beruházásokban olyan pozitív változások zajlottak le, amelyek a gazdasági növekedési potenciál erősödését jelzik. Ezzel egy időben, 2004-től megindulnak az uniós források, amelyek közvetlenül és áttételesen is élénkülést generálhatnak.

A munkavállalók, a szakszervezetek továbbra is kiállnak a bérek európai uniós felzárkóztatásának szükségessége mellett. Igaz, hangsúlyozzák azt is, hogy a bérfelzárkóztatásnak – a versenyképesség megőrzése mellett – a hatékonyság javulásával kell végbemennie. A bérfelzárkózáshoz szükség van a bérek közterheinek jelentős csökkentésére. Csak a foglalkoztatási szint érzékelhető növelése teszi lehetővé azt, hogy az adók és járulékok csökkenjenek, és az államháztartás jóléti feladatai biztonsággal finanszírozhatóak legyenek. Minden munkavállaló számára biztosítani kell a munkához való jogot, ha dolgozni akar, akkor képességének megfelelő munkát találjon. Aktív foglalkoztatáspolitikára van szükség ahhoz is, hogy az elkövetkezendő években beáramló uniós pénzek megfelelően hasznosulni tudjanak. Szerkezetváltásnak kell végbemennie a foglalkoztatásban az elkövetkezendő időben, növelni kell a nagyobb hozzáadott értéket teremtő tevékenységek arányát, amihez szakképzett munkaerőre van szükség.

A gazdaságpolitikának is fel kell nőnie ahhoz a feladathoz, amely a gazdaság növekedési pályáján a kívánatos korrekciót eredményezi. Rendezni kell a monetáris és fiskális politikák, valamint ezek irányítása közötti viszonyt. Vissza kell szerezni az utóbbi hónapokban elveszített bizalmat, amelybe még a propaganda hibái, a sokszor naponta egymásnak ellentmondó hírek is közrejátszottak. A maastrichti kritériumok teljesítése, az államháztartás finanszírozhatósága, a közterhek csökkentése csakis akkor biztosítható egyidejűleg, ha érdemi előrelépést sikerül elérni a foglalkoztatás szintjének növelésében. Láthattuk, hogy megfelelő koncepció és programok nélkül önmagában a növekedés nem növeli a foglalkoztatottságot. A csak az olcsó munkaerőre és a befektetőknek adott kedvezményekre építő külföldi tőke is előbb-utóbb elhagyja az országot. A foglalkoztatásban napjainkban zajló szerkezetátalakulás mellett sem mehetünk el, sőt az életminőség javítása érdekében magunknak is tenni kell érte. Magyarországi munkavállalók nem akarnak a fejlettebb országok vállalkozásainak bérmunkásai lenni. Ösztönözni kell a nagyobb hozzáadott értéket termelő, a kvalifikált munkát igénylő tevékenységek térhódí-

tását. Az ország jövője szempontjából kulcsfontosságú, hogy ki tudjuk használni az európai uniós pályázati lehetőségeket, és azok segítsék elő a gazdaságpolitikai célok teljesülését hosszabb távon is.

Hibás az a gazdaságpolitikai irányzat, amely a kizárólag exportorientált növekedésben látja a hosszú távú megoldást. Tény, hogy a fejlett gazdaságok intenzív növekedési szakaszai mind exportvezéreltek voltak. Ez azonban nem jelentheti a belső piac teljes háttérbe szorítását. A magyar gazdaság 1997–2001-es növekedési periódusában a gazdaság sérülékenységet éppen az adta, hogy a növekedés kizárólag az exportra épült. Az exportra termelők viszonylag szűk köre mellett azonban a magyar gazdaságot többségében azok a vállalkozások alkotják, amelyek nem képesek exportra termelni, vagy olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyeket zömmel a hazai lakosság vesz igénybe. Ezek a vállalkozások a fizetőképes hazai piac hiányában meggyengültek, amihez az is hozzájárult, hogy a nagy külföldi befektetőkhez az eltelt évek során nem kapcsolódtak tömegesen beszállítóként a kis és közepes hazai cégek. A külső piacok dekonjunktúrája tartósabbnak bizonyult, mint azt sokan várták. Az ennek következtében is visszaszoruló exportorientált nagyvállalkozások szintén csak korlátozott hazai fizetőképes keresletet találtak, és a magyar gazdaság növekedésében betöltött szerepüket sem tudta átvenni a hazai piacra orientálódott vállalkozási kör. Meggyőződésem, hogy az exportorientált növekedés csak megfelelően erős belső piaci háttérrel lehet tartós. A belső piac által kiegészített exportvezérelt gazdaságpolitika egyben annak is kulcsa, hogy sikerüljön a foglalkoztatási rátát kímoldítani a mai, rendkívül alacsony holtpontról. A csak exportra alapozott növekedés önmaga nem képes érdemben növelni a foglalkoztatást.

A gazdasági növekedésnek és az egyensúlynak a kulcsa egyaránt a foglalkoztatás növelése. A munkavállalóknak is a legegyszerűbb érdekük, hogy legyen munkájuk, és a keresetükből tisztes megélhetést tudjanak biztosítani maguknak és családjuknak, mint azt az Európai Szociális Charta 4. cikkelye is tartalmazza.

Kovács Árpád,

az Állami Számvevőszék elnöke

A magyar gazdaság 2001-től kezdődően fokozatosan letért az addig jellemzően gyors, de alapvetően egyensúlyi fejlődési pályájáról. A GDP növekedése 2000 óta – negyedéves alapon – 6,5 százalékról 2,5 százalékra mérséklődött, a csatlakozásra váró országok közötti vezető pozícióinkból a sor hátsó harmadába csúsztunk vissza. Kérem, a továbbiakban is bocsássanak meg, hogy némileg túllépve az ÁSZ elnökétől elvárható, a „gazdaságpolitikai” véleményformálástól magát távol tartó magatartáson, most – az ÁSZ Fejlesztési és Módszertani Intézetében dolgozó kollégáim elemzéseit magamévá téve – többre vállalkozom. Úgy gondolom, hogy a veszélyekre való figyelemfelhívás legalább olyan felelősség és igény, mint a távolságtartás, s ezért ez is hozzátartozik a tárgyyszerűséghez.

A növekedés lassulásával nagyjából párhuzamosan a gazdaság egyensúlyi, versenyképességi mutatói is romlottak. Ma ott tartunk, hogy a 2002. évi negatív rekord – 9,2 százalékos – költségvetési hiány mellett részben a külső dekonjunktúra, részben a belső fogyasztás növekvő kereslete miatt a külkereskedelmi mérleg egyenlege is romlik, a külső adósság nő, ugyanakkor a lakosság nettó megtakarításai az utolsó adatok szerint negatívvá váltak. A jövedelemtulajdonosok (államháztartás, lakosság, vállalkozói szektor, külföld) pozíciója alaposan megváltozott, az üzleti szféra és az államháztartás hitel-igényét újra külföldi források finanszírozzák, miközben a lakosság a jövedelmét alapve-

tően fogyasztásra és ingatlanbefektetésre fordítja, azaz nem vesz részt megtakarításai révén az államháztartás hiányának, illetve az üzleti szféra hiteligényének finanszírozásában. Nagyrészt a keresleti tényezők és a fiskális és monetáris politika inkonzisztenciája¹ hatására az infláció csökkenése is megtorpant (megfordult?).

A kedvezőtlen irányú változások egyes elemei – az export lassulása, a gazdasági növekedés fékeződése – inkább a külső gazdasági környezet változásával, világgazdasági tendenciákkal magyarázhatók, míg más változások – az államháztartási deficit növekedése, a lakossági megtakarítások drasztikus csökkenése, az infláció „beragadása” – azonban főképp a gazdaságpolitika inkonzisztenciájával, a kihívásokra adott „irracionális” válaszaival függenek össze.

Itt kell az igazság kedvéért megjegyezni, hogy a politikai döntéshozóknak nemcsak a pusztán gazdasági racionalitás – netán adott közgazdaságtani iskolák – alapján kell a gazdaságpolitikát alakítaniuk, hanem számos társadalmi igényt is szem előtt kell tartaniuk, nem beszélve az ezekhez tapadó politikai megfontolásokról. Így például az elmúlt évtizedekben felhalmozódott, jól meghatározható lakossági rétegeket, illetve foglalkozási csoportokat érintő méltánytalan jövedelemkülönbségek kezelését már nem lehetett tovább halasztani, a kérdés csak a mérték és az ütemezés volt. Az is egyértelmű, hogy a jóléti társadalom irányába tett minden olyan lépésnek, amely nem áll arányban a gazdaság adott teljesítményével, negatív következménye van a reálgazdasági folyamatokra, a belső és külső egyensúlyra, azaz előbb-utóbb újabb kiigazítást, megszorítást tesz szükségessé. A döntés tehát igen nehéz.

A gazdaságpolitika előtt álló rövid távú feladatok tehát behatárolhatók: helyre kell állítani a megromlott külső-belső egyensúlyt, vissza kell szerezni a gazdaság korábbi versenyképességi pozícióit, a fiskális és monetáris politika összehangolt akcióival vissza kell téríteni az inflációt az eredetileg megcélzott csökkenő trendhez, és biztosítani kell a nemzeti valuta stabilitását. A jövedelempolitika területén is sok és bonyolult a tennivaló: úgy kell növelni a kereseteket (béreket), hogy az eddigi eredmények ne morzsolódjának le, ugyanakkor az összes elkölthető lakossági jövedelem reálnövekedése maradjon el a GDP növekedésétől. Mindezek a kiigazítások középtávon is szükségesek: az EMU-tagsághoz – többek között – az infláció, államháztartási deficit, államadósság és kamatpolitika területén kell a korábban megkezdett és az utóbbi két évben elhagyott trendekhez visszatérnünk.

A belső egyensúly helyreállítása alapvetően a jövedelempolitika szigorítása és az államháztartás deficitjének csökkentése révén valósulhat meg. Mint ismeretes, a jövedelempolitika az elmúlt 3 évben – elszakadva a GDP egyre lassuló, összesen legfeljebb 10 százalékos növekedésétől – a nettó reálkeresetek több mint 30 százalékos emelkedését produkálta, amiben a döntő szerepet a költségvetési szférában végrehajtott bércorrekciók játszották.² (2003-ban még erőteljes áthúzó hatás érvényesült, s ez a kormányzat ez évi fékező erőfeszítéseit részben hatástalanította.) A gazdaságpolitika 2004-re komoly visszafogással számol, a nettó reálkeresetek növekedése legfeljebb a GDP-növekedés felét érheti el. Ehhez a törekvéshez – úgy tűnik – a kormányzat megszerezte a társadalmi partnerek támogatását is. A lakossági jövedelmek, s így a kereslet visszafogása tehát több okból is reális és indokolt cél, azonban nagy a kockázata annak, hogy a korábbi bérintézkedések által kiváltott feszültségek, továbbá az „uniós felzárkózással” kapcsolatos illúziók kikényszerítik a magasabb béreket. Itt tehát van egy nem elhanyagolható

¹ Az anticiklikus (keresletélénkítő, azaz laza) fiskális politika mellett az MNB az inflációs cél közelítése érdekében szigorú monetáris politikát folytatott. Ez szerencsétlen kombinációnak bizonyult.

² Úgy tűnik, hogy ebben az esetben egy fordított Balassa–Samuelson-hatás működött, miszerint az államilag finanszírozott szektorban végrehajtott béremelések húzták magukkal a piaci szektor béreit.

kockázat, egyrészt az államháztartási deficit, másrészt a lakossági kereslet, továbbá áttételesen az infláció és a külső egyensúly tekintetében is.

Az államháztartás tervezett deficitjével kapcsolatban is számos aggályom van. Az Állami Számvevőszéknek nem tiszte a gazdaságpolitika irányát, céljait, prioritásait minősíteni, a költségvetési javaslat véleményezésekor alapvetően a belső konzisztencia, a megalapozottság vizsgálatára, illetve az ezek hiányából adódó kockázatok bemutatására szorítkozik. A benyújtott javaslatot az ÁSZ az Országgyűlésnek részletesen véleményezte, ezért itt csak a gazdaságpolitikai szempontból érdekes elemeket emelném ki.

A magyar államháztartás nemzetközi összehasonlításban az európai középmezőnyben helyezkedik el, mind a centralizációs hányad (44,4 százalék), mind az újraelosztás (48,2 százalék) tekintetében. Ugyanakkor a 2002-es kiugró deficit, a kisebb, hatékony állam koncepciója és az általános nemzetközi tendenciák a központosítás és újraelosztás mérséklését indokolják. A mostani költségvetési tervezetben megvalósul ilyen törekvés is, miszerint egyszeri drasztikus lépéssel az állam működtetésének költségeit a „helyükre tesszük”. Az amúgy támogatható törekvés elismerése mellett azonban azt a kockázatot látom, amit az idei költségvetés kapcsán az ÁSZ Véleményben is exponáltunk, nevezetesen hogy évek óta rendre elmaradt az állami intézményrendszer alapos átvilágítása, a feladatok és költségek felmérése, összehangolása. Ilyen körülmények között csak reménykedhetünk, hogy jó helyen „vágunk”. (Az általános, nagyrészt differenciálatlan létszámleépítés kísértetiesen emlékeztet a jól ismert, de be nem vált fűnyírólévre.) A rendszerváltás után – a meglévő intézményrendszer mellett – különböző állami intézmények jöttek létre, adott esetben ideiglenes vagy változó feladattal, továbbá az EU-csatlakozással összefüggésben is számos hivatal, intézmény keletkezett, illetve további intézmények kiépítése áll előttünk. Nagy kockázatot jelent, hogy nincs tökéletes áttekintésünk a teljes rendszer működéséről, feladatairól és a működés költségeiről.

A másik kockázat, amit az ÁSZ véleménye szintén megfogalmaz: ez a költségvetés sem tartalmaz megoldást a növekvő számú forráshiányos önkormányzat problémájára. A növekvő feladatok és a szűkös finanszírozás ellentmondása, miután az önkormányzati alrendszer az egész rendszert működtető államháztartásnak is része, feltehetően majd a tervezett deficitet növeli. Ez annak ellenére így van, hogy a költségvetési vita során az önkormányzatok finanszírozási gondjait enyhítő javaslatokat fogadott be a parlament, de egy füst alatt felemelte a deficitet is.

Összességében az államháztartás tervezett egyenlegét nem tartom megvalósíthatatlannak, de a fenti kockázatok rámutatnak, hogy ez csak nagyon fegyelmezett, átgondolt és a monetáris politikával folyamatosan egyeztető szigorú fiskális politikával hajtható végre. Nem járható az az út, hogy az állami túlköltekezés miatti inflációs nyomást utólag a monetáris politika beavatkozásaival próbáljuk kezelni. (Jelenleg nem ítéltető meg pontosan, hogy milyen hatása lesz a rövid távú kiigazításként aposztrofált november végi jegybanki kamatemelésnek. Mindenesetre jogosnak tűnik a kérdés, hogy vajon pótolhatja-e egy egyoldalú, rajtaütésszerű monetáris beavatkozás a folyamatos fiskális szigor, határozott dezinfláció és javuló versenyképesség hiányát?)

A gazdasági növekedés szándékolt fokozatos felgyorsításához a nemzetközi környezet (exportpiacok, külföldi befektetések) kedvező alakulása mellett elsősorban a hazai befektetések növelésének előmozdítására volna szükség. Erre némi alapot ad a vállalati beruházások utóbbi időben tapasztalható élénkülése, és az, hogy jelentősen nő a vállalkozói profitok újrabefektetéséből származó finanszírozás. Mindez azonban egyelőre kevés az adósságnövekedés megállításához, a lakossági megtakarítások hiányában a felhalmozás finanszírozása (a vállalkozások hiteligénye) csak külföldi forrásból várható. Ezen a helyzeten enyhíthetne, ha ismét fellendülne a külföldi befektetői tőke beáramlása. Ehhez azonban kedvező feltételeket kell teremteni. Valószínűleg illúzió a kilencvenes

évekre jellemző tőkebeáramlásra számítani, évek óta jelentős a profitrepatriálás, látványosan nő a magyar vállalatok külföldi tőkebefektetése. Ma már „telített” a térség, sok a versenytárs, és a verseny eredménye nem elsősorban az alacsony béreken, hanem a kiszámíthatóságon, stabilitáson, a megfelelő infrastruktúrán, a munkaerő minőségén és még számos tényezőkön múlik.

A kormány a 2004. évi költségvetési javaslatot az EU-Bizottsággal egyeztetett, 2006-ig szóló középtávú gazdaságpolitikai programjára (Preaccession Economic Program – PEP) építette, ez tartalmazza a csatlakozás utáni időszak makrogazdasági kereteit. E szerint 2006-ra a gazdasági növekedés fokozatosan 4,5-5 százalékra gyorsul, az államháztartás hiánya 2,5 százalékra csökken. A folyó fizetési mérleg hiánya nagyjából 4-5 milliárd euró körül alakul, ami a GDP mintegy 5 százalékának felel meg. A program szerint az infláció 3 százalék körülire csökken. A középtávú programot a mértékadó kutatóintézetek,³ elemzők nem vitatják, s mivel azt a Bizottság is befogadta, az reálisnak tekinthető. Ugyanakkor számos jel mutat arra, hogy a végrehajtás nem lesz egyszerű. A 2003–2004-re vonatkozó prognózisokat a különböző hazai gazdaságkutató intézetek – ha nem tartják is irreálisnak – a PM számainál valamivel kedvezőtlenebbnek ítélik.

A 2003-as növekedést a PM 3-3,5 százalékra teszi, míg az elemzők határozottan 3 százaléknál kisebb dinamikát valószínűsítene, a GDP-arányos államháztartási hiány esetében pedig a PM 4,9 százalékkal szemben 2003 októberében az intézetek 5,3-5,4 százalékot publikáltak. Ezek az eltérések természetesen nem kérdőjelezzik meg a program realitását, de felhívják a figyelmet a kivitelezés nehézségeire.

A szaksajtó gyakran emlegeti a 2008-as EMU csatlakozási dátum realitását. A csatlakozás előfeltétele az alábbi, ún. maastrichti kritériumok teljesítése.

– Az államháztartás hiánya (ESA95 metodika⁴ szerint) nem haladhatja meg a GDP 3 százalékát.

– A fenntartható, átlagos infláció a vizsgálat előtti 12 hónapban nem haladhatja meg több mint 1,5 százalékkal a három eminens tagország inflációját.

– A csatlakozó országnak legalább két évig a belépés előtt részt kell vennie az ERM II árfolyamrendszerben.⁵

– Az államadósság GDP-hez viszonyított aránya nem haladhatja meg a 60 százalékot.

– A vizsgálatot megelőző egy évben a hosszú távú kamatláb nem haladhatja meg 2 százaléknál jobban az inflációnál említett három ország kamatrátáját.

A PEP szerint a 2008-as csatlakozás reális, sőt az államháztartásra vonatkozó feltételt már most „tudjuk”, és az árfolyamrendszerünk is már most teljesen megfelel az ERM II előírásainak.⁶ A program szerint az infláció 2006-ra 3 százalék lesz, ami gyakorlatilag eleget tesz a feltételnek, és az államháztartási deficit is 3 százalék alá mérséklődik. Az inflációs kritérium teljesülése esetén feltehetően (addigra) a kamatszintekkel sem lenne gond. Mindebből tehát az következne, hogy 2006-ra – legalábbis ami a belső feltételeket illeti – készen állunk az euró bevezetésére.

A nemzetközi környezet – ha az előrejelzések nem is utalnak látványos konjunktúrára – mintha a mélypontról való elmozdulás jeleit mutatná. Az OECD-térségben 2004-

³ Kopint-Datorg Rt., GKI Rt.

⁴ Az EU statisztikai hivatala által alkalmazott metodika.

⁵ Ebben pillanatnyilag egyedül Dánia vesz részt.

⁶ Az ERM II. árfolyamrendszer főbb jellemzői:

- közös döntéshozatali eljárás,
- stabil, az euróhoz rögzített centrális paritás,
- az árfolyam-ingadozási sáv +/- 15 százalék,
- a sávszéleken jegybanki intervenció.

A paraméterek (sáv szélesség, centrális paritás) közös megegyezéssel módosíthatók.

ben már mintegy 3 százalékos növekedés várható, és az EU 15 országa is, s ezen belül főleg a számunkra fontos Németország a 2003-as szerény teljesítmény (stagnálás) után már határozott növekedést mutat (0-ról 1,5 százalékra). Ez számunkra némi biztonságot ad. Ugyanakkor a gazdasági recessziót nem csak a csatlakozni kívánó országok költségvetései sínylették meg, de a vezető országok (Németország, Franciaország, Olaszország) sem bírták a „stabilitási és növekedési paktum” által előírt 3 százalékos államháztartáshiány-küszöböt betartani. Németországban az idei várható mintegy 4 százalékos hiány után újabb 4 százalékos valószínűsítetnek az elemzők. Lehet, hogy a maastrichti kritériumokat 2006-ig kikezdi a térség új problémái? Mindenesetre a csatlakozás külső feltételei nem tűnnek riasztónak.

Miért hát akkor az aggodalom?

Ha az aggodalom nem is, de némi egészséges szkepszis valószínűleg indokolt lehet. A PEP megfogalmazza azokat a feltételeket, amelyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy megvalósuljanak a minőségi kritériumok. A gazdaság jelenlegi történései (a dezinfláció fêkezôdése, a versenyképesség romlása, az egyensúlyi problémák, az államháztartás feszültségei, a befektetések lassulása, a valutastabilitás gondja) arra intenek, hogy ellenállva a rövid távú nyomások kísértésének, a 2004-ig, illetve 2008-ig hátralévô rövid időben hosszabb távra tekintô, határozott, a részpolitikák tekintetében is összehangolt gazdaságpolitikát folytassunk.

Kuncze Gábor,

az SZDSZ elnöke

A magyar gazdaság teljesítménye a 2000. évi csúcsponthoz képest romlott az elmúlt években. Az idei év egészére várható 3 százalék körüli gazdasági növekedés nemzetközi összehasonlításban kedvezô ugyan, az 1990-es évek második felére jellemzô 4-5 százalékos ütemhez képest azonban mérsékeltnek mondható. Noha a lassulás a világgazdasági dekonjunkció időszakában természetes jelenség, mégis kedvezôtlen, hogy a hazai növekedés szerkezete is jelentôsen romlott. Jóllehet idén már mutatkoznak a javulás elsô jelei, a GDP bôvülését továbbra is elsôsorban a lakossági fogyasztás húzza, miközben a beruházások hozzájárulása alacsony szintre csökkent, valamint a nettó export negatívba fordult. A Magyarországhoz hasonló kis, nyitott gazdaságok számára egészségtelen növekedési szerkezet mellett törvényszerûen következett be az egyensúly romlása. Miközben a 2002-es évhez képest végrehajtott fiskális keresletstímítás ellenére az államháztartás hiánya még mindig rendkívül magas, a folyó fizetési mérleg növekvô hiánya és a lakossági megtakarítások csökkenése hosszabb távon fenntarthatatlanná teszik a jelenlegi növekedési pályát.

A gazdaság komoly szerkezeti és egyensúlyi problémákkal terhelt állapota alapvetôen annak köszönhetô, hogy a magyar gazdaság 2001–2002-ben letért az elôzô évtized második felét jellemzô (és akkor sikeresnek bizonyuló) export- és beruházásvezérelt – egyszerre dinamikus és egyensúlyörzô – növekedési pályáról. Ennek oka részben a külgazdasági körülmények megváltozásában keresendô. A világgazdasági dekonjunkció időszakában az exportvezérelt növekedés feltételei lényegesen romlottak az elôzô évtized második feléhez képest, amikor a gyorsan bôvülô nyugat-európai gazdaságok jelentôs többletkeresletet generáltak a magyar export iránt. Az általában lanya nyugat-európai növekedés mellett Magyarországot különösen kedvezôtlenül érintette fô exportpiaca, a német gazdaság stagnálása, illetve recessziója. Ugyancsak a világgazdasági dekonjunkciójával áll összefüggésben a globális mûködôtöke-beáramlás elmúlt két évben

bekövetkezett erőteljes visszaesése, ami a közép-kelet-európai régiót, így Magyarországot sem hagyta érintetlenül. Az 1990-es években végrehajtott sikeres szerkezetátalakulás és az exportkapacitások bővülése hazánkban nem kis részben a külföldi működő tőke beáramlásának volt köszönhető, ezért a beáramlás mérséklődése csökkentette a versenyképességet javító és az exportpotenciált bővítő beruházások forrásait.

A külső feltételek romlása mellett azonban hibás gazdaságpolitikai válaszok is közrejátszottak a jelenlegi problémák kialakulásában. Az előző évek gazdaságpolitikája a külső kereslet visszaesését – az anticiklikusnak szánt gazdaságpolitikai fordulattal – a belső kereslet élénkítésével próbálta ellensúlyozni. Ezzel is összefüggésben a lakossági reáljövedelmek az elmúlt években két számjegyű ütemben bővültek, ami a fogyasztás esetében tavaly is közel 10 százalékkal növekedett, és idén is várhatóan a GDP dinamikáját többszörösen meghaladó ütemben bővül. A fogyasztás gyors ütemű növekedésének egyenes következménye a külső egyensúly romlása, hiszen a megnövekedett lakossági vásárlóerő jelentős része a fogyasztási importban csapódik le. Bebizonyosodott tehát, hogy egy kisméretű, közepesen fejlett és magas fokon nyitott gazdaságban a belső fogyasztás élénkítése nem elegendő ahhoz, hogy a külső kereslet visszaesését érdemben ellensúlyozza, ahhoz azonban igen, hogy az import felpörgetésével az exportnövekedés ütemének mérséklődése mellett hosszabb távon felborítsa a külső egyensúlyt. Ezzel párhuzamosan a fiskális politika 2001-ben kezdődő fellazulása – nem függetlenül a tavalyi választásoktól – erőteljes állami túlköltekezéshez vezetett, aminek eredményeként az államháztartás hiánya 2002-ben megközelítette a GDP 10 százalékát.

A túlzott ütemű, mind az inflációt, mind a termelékenységet javulását messze meghaladó nominális bérnövekedés kedvezőtlenül hatott a magyar gazdaság külső versenyképességére. Különösen erősen érvényesült a bérnövekedés versenyképességet rontó hatása a munkaintenzív, alacsony bérszínvonalú ágazatokban, ahol a minimálbér két éven belüli megkétszerezése a bérköltségek drasztikus emelkedését eredményezte. Ezzel egy időben a forintnak a 2001. májusi sávszélesítést követő hirtelen felértékelődése – miközben az importot olcsóbbá tette – az exportorientált vállalkozások számára számottevő árbevétel-kiesést jelentett. 2001–2002-ben a magyar gazdaság versenyképessége mind az árfolyam-, mind a beralapú versenyképességi mutatók alapján romlott, és mivel a nyugat-európai felvevőpiacok egyébként is szűkültek, a hazai exportágazat teljesítményének visszaesése törvényszerű volt.

A gazdaságpolitika előtt álló fő feladat jelenleg az, hogy az elmúlt évek kikiklása után a magyar gazdaság visszatérjen az export- és beruházásvezérelt növekedési pályára. Az 1990-es évek második felében gyűjtött tapasztalatok bizonyítják, hogy Magyarország számára az export növelése teszi lehetővé a dinamikus, hosszú távon is fenntartható növekedést, és ezzel az ország felzárkózását a fejlett nyugat-európai gazdaságokhoz. Ennek elősegítése érdekében a gazdaságpolitikának a következő években az elmúlt években felhalmozódott problémák orvoslására kell törekednie, kiemelve a versenyképesség erősítését, a befektetések ösztönzését és az egyensúly javítását.

A versenyképesség javítása érdekében elsősorban stabilitásra, kiszámíthatóságra és áttekinthetőségre kell törekedni a gazdaságpolitikában, hiszen a gazdaság instabilitása, a gazdaságpolitika kiszámíthatatlansága és a döntések áttekinthetetlensége nehezíti a vállalkozások gazdálkodását, és ezért jelentős versenyhátrányt jelent. A gazdaságpolitika fő iránya ezen felül a gazdálkodás feltételeinek javítása, a vállalkozók adó-, járulék- és adminisztratív terheinek csökkentése kell hogy legyen. Ennek érdekében – a mindenkori költségvetés teherbíró képességét figyelembe véve – fokozatos tehercsökkenést kell végrehajtani, különösen az élönmunkára rakódó közterhek esetében. Ezzel összefügg, hogy az elmúlt évek túlzott bérkiáramlása után visszafogott jövedelempolitikára kell törekedni. 2001 óta évente rendre 10 százalék fölötti ütemben nőttek az átlagos nettó

reálkeresetek, ennek ellensúlyozására a következő években csak mérsékelt növekedésre kell lehetőséget adni. Ugyancsak a versenyképesség javítását szolgálja az infrastruktúra – elsősorban a közlekedési infrastruktúra – fejlesztése, ezért az útépitések a következő években is prioritást kell hogy élvezzenek.

A versenyképesség javítása már önmagában is ösztönzőleg hat a beruházásokra, e mellett azonban további ösztönzőkre is szükség van ahhoz, hogy lendületet kapjanak a versenyképes, exportorientált beruházások. Ennek érdekében folytatni, s szükség esetén bővíteni kell a már beindított kormányzati programokat. Be kell vezetni az egyablakos ügyintéztést, amelynek hiánya jelenleg Magyarországot hátrányos helyzetbe hozza a külföldi nagyberuházásokért folyó regionális versenyben. A működőtőke-beáramlás újbóli felgyorsítására van szükség, mert Magyarország a fejlett gazdaságokhoz való felzárkózás során még sokáig rá lesz utalva a külföldi tőkére. A privatizáció folytatása nemcsak azért szükséges, hogy az állam kivonuljon azokról a területekről, ahol a magántulajdon sikeresebben működhet, hanem azért is, mert ennek hatására újabb külföldi működő tőke érkezik az országba.

Mára egyértelmű, hogy az elmúlt évek fogyasztásra alapozó növekedése már középtávon sem fenntartható, és az aggasztóan romló egyensúly javítása szükséges. Ehhez mindenekelőtt az államháztartási hiány csökkentését – és tegyük hozzá: az állami újraelosztás mérséklését – kell megvalósítani. Ez rendkívül körültekintő tervezést igényel, hiszen a hiány és az újraelosztás egyidejű csökkentése bevételekről való lemondást és a kiadásoknak a bevételeknél nagyobb mértékű visszafogását jelenti. Az államnak elsősorban azokról a bevételekről kell lemondania, amelyek túlzott terhet raknak a magán-szférára, míg a kiadások visszafogásánál mindenekelőtt az állami szektor takarékoságára kell törekedni. Ez nem mond ellent annak, hogy előre meghatározott prioritások mentén a költségvetés egyes kritikus területeknek (például infrastruktúra-fejlesztés) többletforrásokat biztosítson.

A felsorolt feladatok között nehéz rangsort felállítani, de véleményem szerint nem is szükséges, hiszen együttes megvalósításuk szükséges ahhoz, hogy a magyar gazdaság visszaálljon az export- és beruházásvezérelt növekedési pályára. Ezt a gazdaságpolitika erőfeszítései mellett az is elősegítheti, hogy a jelek szerint Nyugat-Európa túljutott a dekonjunkció mélypontján, és az Európai Unió gazdasága – amelynek május 1-jétől Magyarország is részévé válik – 2004-ben immár várhatóan a magyar gazdaság számára is érzékelhető ütemben bővül. Kedvező külgazdasági feltételek és megfelelő gazdaságpolitika mellett elérhető, hogy a magyar gazdaság gyorsulása és az egyensúly javulása egy időben valósuljon meg, és az euró 2008-as bevezetéséhez szükséges szigorú konvergenciakritériumok teljesítése a lehető legkisebb reálgazdasági áldozattal járjon.

Laky Teréz,
Munkaügyi Kutató

LÉPÉSKÉNYSZERBEN

A *Külgazdaság* kérdései ugyan alapvetően a monetáris egyensúly helyreállítására vonatkozó véleményeket vártak, különösen az adott szűk mozgásterben tehető lépések lehetőségeiről, de a kérdéskört talán indokolt tágítani a foglalkoztatáspolitikára felé is. A foglalkoztatási egyensúlyhiány (a keresők és a nem keresők kívánt arányának eltérése) eddigi jobbára nemzeti érdeklődésre számot tartó problémának számított, miközben a pénzügyi egyensúlyé mindig nemzetközi érdeklődésre tartott számot. A gazdaság telje-

sítménye és a foglalkoztatottak aránya közötti kapcsolat nyilvánvaló szorossága azonban az EU első számú prioritásai közé emelte a foglalkoztatottak számának növelését. A mozgástér – látszólag – itt is szűk. Hozzászólásomban a mozgástér szélesítésének szükséges és lehetséges – sőt immár elodázhatatlan – tennivalóit próbálom felvázolni.

Mint Magyarországon is eléggé közismert, az EU tagállamai 1997-ben közös célként elfogadták, majd évről évre pontosították és finomították, hogy 2010-re az EU 15–64 éves népessége 70, a nők 60, az idősebbek (az 55–64 évesek) legalább 50 százaléknak legyen kereső foglalkozása. Az elhatározást a legnemesebb elvek és a gazdasági kényszerek egyaránt formálták. (A társadalmak leghatékonyabb tőkéjének tekintett emberi erőforrástól – ami megengedhetetlen, hogy kárba vesszen – a társadalmi közös fogyasztási rendszerek – különösen a nyugdíj- és egészségbiztosítás – fenntartásáig; a nagy versenytárs az Amerikai Egyesült Államok foglalkoztatási szintjének eléréseig stb.)

Azóta – a közösen elfogadott Foglalkoztatási Irányvonalak szellemében készül, évenként meghatározott Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervek eredményeként – valóban sikerült a foglalkoztatottak számát növelni. Országoként ugyan különböző mértékben, de még 2002-ben, a recesszió eddig legnehezebb évében, az EU legtöbb országában, ha csak néhány tizedszázalékkal is, de nőtt a foglalkoztatottak száma. Előrebocsátjuk: jellemzően nem a szóban forgó gazdaságok szerencsésebb körülményei miatt.

Magyarország évek óta a sereghajtók között van mind az EU tagországai, mind a csatlakozó országok között. A felnőtt népesség alig több mint felének van kereső foglalkozása a szervezett (bejelentett, adózó) gazdaságban, ennek megfelelően magas a családok és/vagy a társadalom által eltartottak aránya, az évről évre veszendőbe menő, sem a maguk, sem az ország számára nem hasznosuló emberi tőke.

A hasznosulás, a munkavégzés növekvő lehetőségeit a közvélekedés általában a gazdaság fellendülésétől várja, esetünkben ehhez társul a munkahelyek sokaságát teremtő külföldi tőke újbóli, nagy tömegű beáramlása, s a részben ettől is függő belföldi élénkítés. Mindez kétségkívül önmagában is sokat segítene.

Az európai országok gazdasági helyzetével foglalkozó (részben amerikai) szakértők azonban már régtől intenek: a jobb konjunkturális viszonyokat is csak akkor lehet kihasználni, ha az európai országok képesek lesznek jobban alkalmazkodni a gazdaság megváltozott igényeihez.

Az intés sokszorosan érvényes Magyarországra. Miközben alaposan megváltozott a gazdaság szerkezete, lényegében elmaradt az alkalmazkodás az új helyzethez. A sokféle tennivaló közül itt csak kettőt említek: a foglalkoztatást körülvevő, munkajogi szabályrendszert és a foglalkoztatást terhelő adók és járulékok mértékét. Ma mindkettő erőteljesen visszafogja a foglalkoztatás növekedését.

A gazdaság régtől tartó, folyamatos modernizálódásának foglalkoztatási következményeire csupán néhány közismert ténnyel emlékeztetek.

– A *gazdasági szektorok* feltartóztatathatlan arányváltozása. A mezőgazdaság, amely a 20. század elején még a keresők 60 százalékát foglalkoztatta, a 21. század kezdetére alig több mint 6 százalékra tart igényt, és várhatóan tovább zsugorodik. Az ipar munkaerőigénye még 30 százalék feletti, több mint a rengeteg tőkét-tudást alkalmazó, egykor az ipari fejlődést vezető országokban. A keresők többsége – egyelőre mintegy 60 százaléka – már a szolgáltatások sokféle ágában dolgozik, a termelőszektoroktól sokban eltérő munkakörülmények között (például munkaidő-beosztással).

– Megváltozott a *gazdasági szervezetek mérete*. Magyarországon a gazdálkodó szervezetek több mint 96 százaléka 10 főnél kisebb, ún. mikroszervezet; az ide tartozó egységek több mint felében a tulajdonos egyedül dolgozik, s a statisztikákban 10 fő foglalkoztatottig számba vettek zöme is legfeljebb 2-3 fő.

– A *háztartások* – kifejezetten rövid idejű, alkalmanként néhány órás – az alkalmi, kiegészítő jellegű igényekkel beléptek a foglalkoztatók közé, bár az ilyen „foglalkoztatás” jellemzően a szervezett munkaerőpiactól függetlenül zajlik.

A foglalkoztatás szabályrendszere – elsősorban a keresők most már 86 százalékát kitevő, mások alkalmazásában állók esetében – nem alkalmazkodott az idők során megváltozott igényekhez. A szabályok (az alkalmazás módjáról, tartalmáról, a munkaidő-beosztástól az elbocsátásokig) a valahai tömegtermelő nagyipar viszonyaira szabottak, és csak kevésbé változtak. A szabályok merevsége akadályozza a rövid időre (például hetenként néhány órára) történő alkalmazásokat, holott a kis szervezetek tömegének, s a háztartásoknak legfeljebb erre lenne igénye. Betarthatatlan szabályokkal terheli a foglalkoztatást (például az iskolaszövetkezeten keresztül alkalmi munkákat végző diákok számára előírja a szabadság kiadását), nincs könnyített feltétele a pályakezdő fiatalok gyakornoki foglalkoztatásának, a nők, az idősebbek részmunkaidős alkalmazásának stb.

Kétségtelen, hogy a szabályok oldása, egyszerűsítése több okból is nehéz. A szakszervezetek a szerzett jogok csorbítását igyekeznek megakadályozni. A munkára váró százezrek szemében az áhított, „igazi” munkahely az állandó, rendszeres, napi 8 órás munkaidős, a munkaviszony minden elemét törvényekkel, szabályokkal körülbástyázott „állás”. A dolgozókat védő vívmányok természetesen fontosak, de legalább ennyire fontos, hogy ne gátolják meg a munkára várók alkalmazását. (Csupán egy példa: Spanyolországban, ahol a munkáltatóknak 48 hónap végkielégítést kellett fizetniük az elbocsátott dolgozóknak, 1997-ig az EU-tagországok között a legalacsonyabb, a népesség felét sem elérő volt a foglalkoztatás és a legmagasabb – 18-19 százalékos – a munkanélküliség. A megmerevedett munkaerőpiac akkor kezdett oldódni, amikor a végkielégítést – a még mindig szokatlanul magas – 28 hónapra szállították le. A szabályok enyhítésének hatására a foglalkoztatottak aránya meghaladta az 58 százalékot, a munkanélkülieké lecsökkent 11,3 százalékra.) A nehéz alkalmazkodás Európa-szerte megkezdődött, keservesen, sztrájkok közepette. Magyarországon is született egy-két, a munkaerőpiacra belépést segítő intézkedés, de a foglalkoztatási szabályok merevségének oldásában még alig történt változás.

Az Európa-szerte többnyire merev szabályozást a bírálók eurószklerózisnak nevezik, amely a ma dolgozók érdekeit védve valójában akadályozza a gazdaság rugalmas alkalmazkodó- és versenyképes működését, azaz jövőjét.

Más oldalról, de hasonló hatású az államoknak a foglalkoztatást megdrágító adópolitikája, beleértve az adóként működő járulékokat. Európa legtöbb országában magasak és évtizedek óta megállíthatatlanul nőnek a munkát terhelő adók és járulékok. Ebben Magyarország sem kivétel – sőt, valószínűleg élenjáró. A szakértők szerint a magyar adórendszer egészében EU-konform. Hozzátehetjük: kivéve a munkát terhelő adókat és járulékokat, amelyekről számos elemző mutatta ki, hogy a legmagasabbak mind az OECD, mind az EU országaihoz viszonyítva. (Egy, a Világbank munkatársai által készített elemzés szerint a munkáltatók és a munkavállalók együttesen minden 100 forintból 83 forintot fizetnek be a költségvetésnek, a legtöbbet a számításba vett 26 ország közül. Mögöttünk, a második és harmadik helyen Szlovákia és Lengyelország áll. Az USA-ban a magyar adómérték felét fizették. A legkevésbé Ausztrália és Svájc adóztatja a munkajövedelmeket.)

A munka magas adóterheinek következménye közismert. A foglalkoztatás nem növekszik. A szervezett gazdaságban az alkalmazás helyett munkáltatók-munkavállalók keresik az „olcsóbb”, a tevékenységeket elsősorban vállalkozásként végezhető formákat. A tevékenységeket végzők egy része egyszerűen kivonul a szervezett gazdaságból; nem kívánja magát sehol sem regisztráltatni, nem kér szociális védelmet, nyugdíj- és egészségbiztosítást. Az adózás nézőpontjából „fekete” foglalkoztatás kulcskérdése maga az adóteher.

Magyarországon csökkentek ugyan a vállalkozások és az egyének különféle adóterhei, anélkül azonban, hogy érzékelhetően csökkentek volna a munkára hárulóak. A munkáltatóknak változatlanul „drága” az alkalmazott; s a bérekkel együtt nőnek a költségvetésnek visszafizetendő terhek (lásd a minimálbérek növelését, aminek nem kívánt, a foglalkoztatást csökkentő hatásait az állam külön kompenzációkkal volt kénytelen ellensúlyozni.) Illúzió a foglalkoztatottság érdemleges növekedésére számítani olyan gazdaságban, ahol a vállalkozások tömegének nem hagyományosan, teljes munkaidőben foglalkoztatottakra, hanem csak töredék munkaidős segítségre van igénye. (Európában a részmunkaidős foglalkoztatás terjedése jórészt ennek a felismerésnek tudomásul vétele.)

Csak hogy – könnyű belátni – a mozgástér talán itt a legszűkebb. Az egyensúlyi problémákkal küzdő kormányzat nem tud lemondani a társadalmi közös feladatok teljesítésének kötelezettségéről, ezért szüksége van minden, a költségvetésben megtervezhető, a munkáltatók és a munkavállalók befizetéseiből befolyó forintra. A munkaerő magas alkalmazási költségei mellett viszont nem tud nőni a foglalkoztatottság a szervezett gazdaságban – ehelyett folytatódnak a szervezett gazdaságból menekülés ismert folyamatai, ami senkinek sem jó.

A helyzetben lényegi változást csak az államháztartási reform hozhat, az állam közösségi feladatainak, kötelezettségeinek újraértelmezése. Noha valamennyi a rendszer-váltás óta működő kormány tudta ezt, mindegyik visszariadt a feladattól.

Ezért nem csupán a jövő évről, nem a csatlakozás utáni állapotról, hanem az egész társadalmat érintő átfogó alkalmazkodási problémáról van szó. A politikai pártoknak együtt kellene szembenézniük azzal, hogy gazdaságilag és társadalmilag egyaránt hátrányos a felnőtt népesség megosztottsága a szervezett gazdaság jogi és szociális ellátásban részesülő alkalmazottai s a munkaerőpiacra belépni képtelen százezrek között.

A mozgástér kétségkívül szűk. Tágítását nem egyszerűen az EU-csatlakozással a foglalkoztatás növelését vállaló kötelezettségeink, hanem első helyen saját társadalmi-gazdasági érdekeink sürgetik.

Losoncz Miklós,

a GKI Gazdaságkutató Rt. kutatásvezetője

EU-CSATLAKOZÁS ÉS GAZDASÁGPOLITIKAI MOZGÁSTÉR

Az Európai Unióba való belépés a magyar gazdaságpolitikára is további kötelezettségeket ró. A csatlakozási okmány hatálya lépése után (sok tekintetben még az előtt is) Magyarországnak is érvényesítenie kell a Közösség gazdaságpolitikai prioritásait, és részt kell vennie a tagállamok gazdaságpolitikai koordinációjában. Magyarország számára már az európai uniós tagságból is adódnak a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) tagjaihoz hasonló kötelezettségek, következésképpen az EU- és a GMU-tagság követelményei nem választhatók el egymástól. Az EU-csatlakozással Magyarország arra is kötelezettséget vállal, hogy önként korlátozza nemzeti szuverenitását néhány, a közösségi alapszerződésekben megjelölt területen. Így az EU-csatlakozás után Magyarország az ún. eurórendszer részévé válik. Az eurórendszerbe a Gazdasági és Monetáris Uniót alkotó EU-tagállamok és az abból valamilyen oknál fogva kimaradók tartoznak. Az eurórendszer célja az, hogy a GMU-hoz még nem tartozó országok olyan gazdaság-és monetáris politikai minimumkövetelményeket teljesítsenek, amelyek nem veszélyeztetik a GMU működését. Magyarország számára is érvényes lesz a Nizzai Szerződés azon cikke, amely előírja, hogy a tagállamok a Közösség által kidolgozott és elfogadott

iránymutatásokkal összhangban alakítsák gazdaságpolitikájukat. Magyarország is része lesz a tagállamok gazdaságpolitikai koordinációját végző Ecofinnak, azaz a gazdasági és pénzügyminiszterek tanácsának. Magyarországnak is törekednie kell az Európai Bizottság által évente kidolgozott tág gazdaságpolitikai irányvonalakban meghatározott célok érvényesítésére, így az árstabilitásra is.

Az Európai Bizottságnak az egyébként az alapszerződésből és másodlagos közösségi jogforrásokból következő álláspontja szerint az új tagállamokra is vonatkozik az EU-csatlakozás után az a követelmény, hogy az államháztartási deficit GDP-hez viszonyított aránya 3 százaléknál kisebb legyen. Ennek a követelménynek tehát már a csatlakozási okmány hatályba lépése előtt vagy közvetlenül az után meg kell felelni, következésképpen a fiskális alkalmazkodást már az EU-csatlakozás előtt meg kellett, illetve meg kell kezdeni. A Bizottság szerint csak korai felkészüléssel lehet elkerülni azokat a veszteségeket, amelyek az utolsó pillanatra hagyott költségvetési konszolidációval járhatnak együtt. Ehhez elengedhetetlen a korszerű költségvetési technikák alkalmazása.

Formálisan egyébként az új tagállamokra, köztük Magyarországra is érvényesek a Stabilitási és Növekedési Paktum előírásai a kiegyensúlyozott költségvetési pozíciókról. A követelmények érvényre juttatásához azonban Magyarország az új tagállamokkal együtt derogációt kap a Gazdasági és Monetáris Unióra való belépésig. Más szavakkal: a GMU-hoz történő csatlakozásig nem kéri számon Magyarországon (és a többi új EU-tagon) a Stabilitási és Növekedési Paktum szigorú költségvetési egyensúlyi rendelkezéseit, pontosabban nem szankcionálják azok megsértését.

Az EU-ba való belépés után a Stabilitási és Növekedési Paktum előírásai alapján Magyarországnak is középtávú konvergenciaprogramot kell készítenie, amelyet évente kell aktualizálnia. A Kohéziós Alap forrásaihoz is csak akkor juthat hozzá Magyarország, ha az Európai Bizottság jóváhagyja a konvergenciaprogramot, ami kemény szankcionálási lehetőség. A konvergenciaprogram első változata a 2002 augusztusában készített Magyarország középtávú gazdaságpolitikai programja az uniós csatlakozás megvalósításához című dokumentum. Ezt egy évvel később, 2003. augusztus közepén korszerűsítették.

Bár az Európai Unióban erősödnek a törekvések a Stabilitási és Növekedési Paktum által támasztott államháztartási szigor enyhítésére, mégsem indokolt azzal számolni, hogy rövid időn belül érdemi változás lesz a paraméterekben. A lényegi módosításhoz meg kellene változtatni a Stabilitási és Növekedési Paktumot, amire legkorábban az Európai Unió alkotmányának elfogadásával összefüggésben, 2004-ben kerülhet sor. Ezért a magyar gazdaságpolitikának a jelenlegi feltételrendszerből célszerű kiindulnia. Magyarország a jelenlegi fiskális feltételek és szabályok mellett válik az Európai Unió tagjává.

A csatlakozási okmány 2004. május 1-jei hatályba lépése ugyanakkor több szempontból is kedvezően érinti a magyar gazdaság megítélését. A magyar állampapírok ugyanabba a kockázati kategóriába kerülnek, mint az EU-tagállamokéi. Ez még akkor is minőségi változás, ha az EU-n belüli leggyengébb kockázati besorolást kapják, és független a konvergenciajátéktól.⁷ Ennek – ceteris paribus – két, egymással szorosan összefüggő következménye lehet. Az egyik az, hogy az államháztartási hiány finanszírozásának feltételei javulhatnak. A másik az, hogy az EU-tagállamok pénzügyi közvetítői lebontják a magyar állampapír-vásárlásokra vonatkozó belső limiteket. Például a csak EU-tagállamok értékpapírjaiba fektető alapok is vásárolhatnak magyar állampapírokat. Ez nyilván nem eredmé-

⁷ Konvergenciajátékon azt értik, hogy külföldi befektetők hosszú lejáratú (5, 10 és 15 éves) magyar állampapírokat vásárolnak az elsődleges és a másodlagos piacon nemzetközi összehasonlításban magas hozam mellett abban a reményben, hogy a GMU-csatlakozást követő, az infláció és az országgkockázat mérséklődésével összefüggő hozamcsökkenés viszonylag alacsony kockázat mellett jelentős árfolyamnyereséghez juttatja őket. Nyereségüket növeli a forint további várható felértékelődése.

nyezi azt, hogy egyes pénzügyi közvetítők teljes egészében magyar állampapírral töltik fel portfóliójukat, de az feltételezhető, hogy a belső limitek lebontása nyomán nőni fog a kereslet a magyar állampapírok iránt. Ugyanígy a magyar vállalatok és pénzintézetek részvény-árfolyamainak a felértékelődése is várható a csatlakozási okmány hatályba lépése után. (A Budapesti Értéktőzsdén ez a folyamat már érzékelhető.)

– Az EU-csatlakozással a gazdasági növekedés külső egyensúlyi korlátai is mérséklődnek, illetve eltűnnek. Magyarország külkereskedelmi, illetve folyó fizetési mérlegének egyenlege ugyanis az Európai Unió külkereskedelmi, illetve folyó fizetési mérlegének részévé válik. (Magyarország külkereskedelmi mérlege többletet mutat az Európai Unióval szemben, a deficit harmadik országokkal – az energiahordozó-import miatt Oroszországgal és az iparcikkimport miatt Kínával és több távol-keleti országgal – szemben áll fenn.) Az 1970-es és 1980-as évtized folyamataitól eltérően külső egyensúlyi okok miatt nem lesz szükség a gazdasági növekedés visszafogására. A külső egyensúlyi korlát teljes mértékben akkor fog megszűnni, ha Magyarország a Gazdasági és Monetáris Unió tagjává válik. A csatlakozási okmány hatályba lépése után a magyar gazdaság helyzetének a megítélésében is kisebb jelentőséget fognak tulajdonítani a kül-gazdasági egyensúlynak,⁸ ezáltal javulhat a kormány, illetve a monetáris hatóság mozgásteret. Mindamelllett hiba lenne figyelmen kívül hagyni azt, hogy a folyó fizetési mérleg növekvő hiánya az államháztartás növekvő deficitjét is tükrözi, következésképpen a folyó fizetési mérleg hiánya nem nöhet korlátlanul következmények nélkül.

A csatlakozási okmány hatályba lépésével lehetővé válik Magyarország csatlakozása az ERM–2 árfolyamrendszerhez is. Az ERM–2-ben betöltött tagság nyomán eredményesebben lehet fellépni a forint árfolyamával szembeni spekulációkkal szemben.

Az EU-csatlakozás után tehát Magyarországnak egy sor olyan követelményt kell teljesítenie, amely egyben a Gazdasági és Monetáris Unióba való belépés feltétele. A konvergenciakövetelmények teljesítése ugyanakkor nem kizárólag a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozáshoz szükséges, hanem a fenntartható, kiegyensúlyozott gazdasági fejlődéshez is. A GMU-csatlakozás és a hosszú távú fenntartható gazdasági növekedés feltételeinek a megteremtése között nincs különbség. Ilyen körülmények között a kérdés az, hogy van-e értelme a Gazdasági és Monetáris Unióba való belépés halogatásának. Erre a kérdésre akkor adható válasz, ha a konvergenciakövetelmények teljesíthetők. A szűk keresztmetszet az államháztartási kritérium teljesítése.

A maastrichti szerződés és a Stabilitási és Növekedési Paktum nemcsak a GDP-arányos költségvetési deficit és államadósság nagyságával, hanem a költségvetés szerkezetével szemben is követelményeket állít. Ez nyugat-európai tapasztalatok alapján azt jelenti, hogy olyan költségvetést kell készíteni, illetve olyan költségvetési politikát kell folytatni, amely megfelel a közjavakkal való gazdálkodás alapelveinek, továbbá összhangba hozza a költségvetési kiadásokat, bevételeket és a társadalmi célokat, miközben méltányosan osztja el a terheket a jelenlegi és a jövőbeli generáció között. Csak ebben az esetben teljesül a fenntarthatóság elve. Ez átfogó államháztartási reformot (nyugdíj- és egészségbiztosítás, oktatás, közigazgatás, adórendszer stb.) feltételez.

Mindebből egyrészt az következik, hogy közép- és hosszú távú társadalmi jövőkép és arra épülő tervek hiányában nehéz állást foglalni arról, mekkora a kívánatos, illetve lehetséges GDP-arányos költségvetési hiány. Másrészt hosszú távon is fenntartható költségvetési pozíciót csak társadalmi konszenzussal lehet elérni. Ha nincs társadalmi konszenzus, akkor a politikai váltógazdálkodás körülményei között egy újonnan hata-

⁸ Portugália harmadik országokkal szembeni GDP-arányos folyó fizetésimérleg-deficitje az 1961 és 1990 közötti időszak 2,5 százalékos és az 1991 és 1995 közötti periódus 2,6 százalékos átlagáról 1996–2000-ben 7,2 százalékra emelkedett.

lomra jutó párt rövid idő alatt könnyen lerombolhatja az elődei által elért eredményeket, s a költségvetési politikát, a költségvetési deficitet és az államadósságot különféle, jó-részt külső kényszerek fogják alakítani.

A fenti gondolatmenetből az a következtetés vonható le, hogy Magyarországnak nem célszerű siettetnie a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozást, mert a költségvetésre vonatkozó konvergenciakritérium és a Stabilitási és Növekedési Paktum feltételrendszere beszűkítheti a reálgazdasági szféra felzárkóztatását célzó gazdaságpoli-tika mozgásterét.

Ezzel egyrészt az a pragmatikus érv állítható szembe, hogy a konvergenciakritériumok (beleértve a költségvetési kritériumot) teljesítése a feltétele annak, hogy Magyarország részesedjen a Kohéziós Alap forrásaiból. A 2004 és 2006 közötti időszakban közel 1 mil-liárd euróról van szó. A GMU-csatlakozás időbeli eltolásával kapcsolatos költségvetési mozgástér növekedését mérsékli ez az elmaradt forrásbevonás.

Másrészt a GMU-csatlakozás időpontjának kitolásával, ezáltal a külső nyomás eny-hülésével egyáltalán nem garantálható fenntartható költségvetési pozíciót eredményező reformok végrehajtása és a fejlett országok mögötti lemaradást csökkentő infrastruktúra-fejlesztés. Nagyobb a valószínűsége annak, hogy a megnövekedett költségvetési moz-gásteret a mindenkori kormány politikai-választási célokra használná fel. Történelmi visszatekintésben az eddigi reformtörekvések belső okok miatt buktak meg vagy puhul-tak fel, nem pedig a túlságosan szigorú külső kihívások miatt. A szűk keresztmetszetet ezúttal is a belső tényezők képezik, nem pedig a külső követelmények teljesítése. Az EU-tagság, majd a felkészülés a GMU-ba történő belépésre kedvező külső feltételeket teremt a belső reformok számára.

Parragh László,

a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke

A gazdasági kilátások

Az elmúlt két évben az erőteljes lassulás után – a korábbi optimista várakozásokkal ellentétben – 2003-ban sem következett be számottevő gyorsulás a világgazdaság növe-kedésében. A világgazdaság élénkülését számos kockázat árnyalja, a fellendülés valódi kibontakozása már csak 2004-re várható. Mindazonáltal a fellendülés vagy inkább az elmozdulás jelei 2003 végén bizonytalanul ugyan, de érzékelhetőek lettek.

Magyarországon párhuzamosan az európai konjunktúra lanygulásával 2003-ban az év egészében a GDP 3 százalék körüli ütemben növekedhet. A csökkenő külső kereslet ellensúlyozására a korábbi évek gazdaságpolitikája a fogyasztás élénkítésére helyezte a hangsúlyt.

Közepesen fejlett, viszonylag kicsi és nyitott gazdaságban a belső fogyasztás élénkítése arra nem elegendő, hogy a külső kereslet visszaesését érdemben ellensúlyozza, arra azonban igen, hogy az export növekedésének mérséklődése mellett az import elfutásával még tovább rontsa a külkereskedelmi mérleget. A visszafogott exportkilátások miatt a belső kereslet növekedése nem a feldolgozóipari beruházásokra, hanem az importra hatott ösztönző erővel. A kedvezőt-len folyamatot tovább mélyítette az árfolyam erős oldalon való rögzülése.

A folyó fizetési mérleg hiánya 2003 első nyolc hónapjában megközelítette a 3,2 mil-liárd eurót. Folytatódik a külső egyensúly romlása. Az éves hiány megközelítheti a 4,5 milliárd eurót, vagyis elérheti a GDP 6 százalékát.

A fizetési mérleg alakulásában a külkereskedelmi passzívum mellett nem elhanyagolható az idegenforgalmi bevételeknek a turizmus világméretű visszaesése nyomán bekövetkezett csökkenése, továbbá a külföldi működő tőke beáramlásának lanyhulása és a magyar tőke kivétel egyébként örvendetes növekedése.

Az államháztartás 2002. évi rendkívül magas, a GDP 9,2 százalékára rúgó hiánya után 2003. év végére 4,8 százalékos mérték várható (előirányzat: 4,5 százalék).

Az inflációs előrejelzés folyamatosan felfelé módosul, a monetáris politika hektikussá vált. Sikeresnek nem minősíthető intézkedésként értékelhető a sávközép eltolása – az export jövedelmezőségének helyreállításához önmagában nem volt elegendő, a befektetői bizalom és szándék gyengítésére azonban sajnos alkalmas volt. A jegybank legutóbbi drámai intézkedése, az alapkamat 300 bázispontos emelése a kívánt hatást – az árfolyam 250/260 Ft/EUR közé visszaállását – szintén nem hozta meg, várható eredménye kétséges.

Az EU-bérekhez való felzárkózás éppen csak elindult, a versenyképesség máris alaposan romlott.

Ezeket a gondokat az EU-csatlakozás nem oldja meg, sőt rövid távon még súlyosbíthatja is őket, mivel a pozitív hatások az integráció fokozatos elmélyülésével párhuzamosan bontakoznak ki. A csatlakozási folyamat kulcstényezője az integráció. A pozitív hatások sem önmaguktól fognak kibontakozni, az integráció szakaszába lépve újabb és újabb feladatokra kell felkészülni a csatlakozást követően is.

A csatlakozás körülményei

A csatlakozási kérelem beadásának időpontjához képest az unió jóval kevésbé

- kiszámítható,
- stabil,
- képes az egységes színvonalon való működtetésre,
- képes a nagy ellátó rendszerek korábbi – emiatt (is) jelentkező társadalmi-gazdasági feszültségeinek – kezelésére.

Nehezíti a sikeres és gyors integrálódást az a tény, hogy az EU gazdasága a korábbi évek expanzív növekedése helyett mára gyakorlatilag stagnál.

A döntéshozatal eddig is bonyolult és lassú volt, most ehhez járul a nagy bővítés, amelyet követően eddig soha nem ismert problémákkal kell szembenézni, és megoldást kell rájuk találni.

Ugyanakkor az unió nagy ívű társadalmi-gazdasági programok végrehajtása mellett kötelezte el magát, amelyek megvalósítása valóban valamennyi jelenlegi és jövőbeni tagja előnyére válik majd.

A csatlakozó országok helyzetét nem könnyíti meg, hogy olyan rendszerhez csatlakoznak, amely maga a változás. Előnyt jelent viszont számukra, hogy a változást már maguk is formálhatják, illetőleg a változáshoz való igazodás kényszere a társadalom legmélyebb rétegeinek is természetes feladata lett. Látni kell azonban, hogy az uniós országok integrálódása már olyan mértékű, hogy nagyobb intézményi változások nem ingathatják meg az unió működését.

Ebből következően a változások irányát és mélységét is ők szabják meg, ami nem jelenti az új tagok passzivitásra kárhóztatását, számukra azonban a nagy lehetőséget alkalmazkodásuk kikényszerítődése és felgyorsulása teremti meg – immár az integráció szakaszába lépnek ők is.

Az alkalmazkodás folyamata természetesen már megkezdődött, a harmonizáció gyakorlatilag teljesnek tekinthető. Az intézményi háttér kiépítése azonban még koránt sincs ebben a stádiumban, ami nem csupán a beígért, illetve rendelkezésre álló EU-források igénybevehetőségét veszélyezteti, hanem a programokban részt vevő vállalkozások, önkormányzatok helyzetét is.

Az alkalmazkodás körét és lehetőségeit korlátozza viszont, hogy az EU-források célrendszerét nem Magyarországra (a csatlakozó országokra) szabták, hanem fokozatosan, a tagok igényeihez idomulva formálódott, és egyes elemei úgymond menetközben váltak prioritássá. Erre a legjobb példa a környezetvédelem, illetve a védelem lehetőségét megteremtő más területek (hulladékgazdálkodás, szennyvíztisztítás stb.).

A gazdaságpolitikai mozgáster

A gazdaságpolitika rendkívül szűk mezsgyére korlátozta saját mozgásterét, amikor 2008-ban jelölte meg az euró bevezetésének időpontját. A bevezetés feltétele az úgynevezett maastrichti kritériumok teljesítése, amelyeknek a bevezetés előtt két évvel már meg kell felelni. Az egyensúlyi követelmények erőltetett ütemben való teljesítése növekedési áldozattal és azzal a veszéllyel járhat, hogy a gazdaság nem lesz képes befogadni az EU-források egy részét, valamint lassabban érhető el az az alapvető gazdaságpolitikai cél, hogy a magyar gazdaság újra a tartós és gyors ütemű, export- és beruházásvezérelt, kiegyensúlyozott növekedés pályájára kerüljön.

A versenyképesség javítása nélkül esély sincs a továbblépésre. A versenyképesség azonban csak akkor javítható, romlása akkor állítható meg, ha

– az innováció minden szinten a gazdasági tevékenység meghatározójává, szerves elemévé válik,

– a technikai-technológiai korszerűsítés, a minőségelemzés áll a fejlesztések középpontjában,

– a bérek és terhek a gazdasági teljesítménnyel, a munkatermelékenység emelkedésével összhangban növekednek.

Ennek csak egyik szükséges eleme, de nem elégséges feltétele, hogy a kormány 2004-től a mérsékelt jövedelempolitika, az egészségbiztosítási járulék fokozatos csökkentése, majd megszüntetése mellett kötelezte el magát.

A mérsékelt jövedelempolitika nem jelentheti a bérfelzárkózási folyamat leállítását, legfeljebb lassításról lehet szó, amihez kívánatos lenne a társadalmi közmegegyezés. A bérfelzárkóztatás a versenyképesség kitüntetett eleme, hiszen európai bérek nélkül nem tartható meg a minőségi munkaerő, ami nélkül nem alapozható meg a tudásalapú gazdaság sem.

A költségcsökkentése ugyancsak elengedhetetlen feltétele a versenyképesség javításának, megvalósításában azonban huzamosan nem járható út a bérek visszafogása. Marad tehát a vállalkozói terhek folyamatos és érezhető mértékű leépítése, aminek viszont a költségvetési kiadások szabnak határt.

Az államháztartás reformja, s részeként az úgynevezett nullabázisú tervezés alkalmazása (előfeltételeként pedig a közigazgatási reform) immár nem halasztható. A költségvetési irányszámokat, előirányzatokat ekkor nem „fejlesztéssel” (bázisszemlélettel) alakítják ki, hanem minden költségvetési évben újra és újra meg kell indokolni, hogy az adott kiadásra miért van szükség, és miért az előterjesztett mértékben.

A csatlakozásig hátralévő időben és azt követően is folyamatos feladat lesz az EU-követelményekből és a belső fejlesztési igényekből fakadó prioritáshalmazok összerendezése, a rangsorok felülvizsgálata.

A forint gyengülését november végétől a jegybank – mértékében és tényében egyaránt – meghökkentő intézkedéssel, az alapkamat 300 bázispontos felemelésével kívánja megállítani.

A lépéssel a kormány is egyetértett, de annak szükségességét a pénzügyminiszter külpiazi, fertőzőes jellegű tényezőkre vezette vissza, mondván hogy a folyamatok a gazdaság fundamentális helyzetével nem hozhatók összefüggésbe. Ugyanakkor a Monetáris Tanács indoklásában igen jelentős szerepet kapnak a strukturális problémák.

Nem szűnik a monetáris és a fiskális politika között hosszabb ideje feszülő ellentét, ami „rossz üzenetet” hordoz a hosszabb távra gondolkodó befektetők szempontjából. A verbális intervenció lehetősége mind a jegybank, mind a kormány számára megszűnt, mivel hitelét veszítette.

Szakértők szerint a gazdaság helyzete nem indokolja a kamatemelést, *inkább 100 bázisponttal csökkenteni kellett volna*, ezzel demonstrálva, hogy a jegybank nem teszi ki a piacot néhány (jelentős) spekuláns manőverezésének.

Mindenképpen negatív hatással lesz a gazdaságra a hitelkamatok emelkedése, a beruházások éppen csak megindult élénkítése megtorpanhat, ami lefékezi a munkahelyteremtést, és így a belső fogyasztás egészséges generálását is.

Várhatóan *erősödni fog az inflációs várakozások növekvő irányzata*. A jegybank inflációtól való félelme ugyanakkor a leértékelődéshez kapcsolódik, a magas kamatszintet mintha nem tekintené inflációs tényezőnek.

Világos, egyértelmű kommunikációra van szükség, amely lehetőséget adhatna a válságközeli helyzettel való szembenézésre, a kiút nemzeti összefogással való meghatározására. Az összefogás – egyben az integráció sikerének – feltétele a társadalmi közmegegyezés, amelyet folyamatos munkával újra és újra meg kell teremteni, intézményrendszerével együtt hosszú, fáradságos, összehangolt folyamat eredményeként alakulhat ki.

Rába András,

közgazdász

Mi a magyar gazdaságpolitika mozgásteret az EU-csatlakozás küszöbén – hangzik a *Szerkesztőség* körkérdése. Többféle megközelítésben kínálkozik ehhez hozzászólás. Leginkább a rövid távú feladatok és a középtávú feltételek összekapcsolása nyújt egyfajta kiindulópontot. Úgy tűnik, nem kevesen osztják, fogalmazzák meg ma már azt a vélekedést, hogy gazdaságunk egyensúlyának romlása és versenyképességünk gyengülése háttérben egy kiérlelt gazdaság- és társadalomfejlesztési koncepció hiánya húzódik meg. „Egy ilyen koncepció birtokában lehet leginkább elkerülni a rögtönzést, az egymás hatását esetleg kioltó ad hoc intézkedéseket” – írtam egy évvel ezelőtt (*Külgazdaság*, 2003/3, 32. o.). Megvannak-e ma a feltételek egy széles körű társadalmi támogatást élvező közép- és hosszú távú nemzeti stratégia és program kialakításához, megvalósítása elkezdéséhez? Vagy csupán a feszültségek oldására jut elegendő tér és erő? EU-csatlakozásunk – és teljes jogú taggá válásunk 2004. májusban – önmagában nem korlátozza alapvetően a magyar gazdaságpolitika mozgásterét. Az EU-tagság magában foglalja a tagállamokra kötelező jogszabályokat, az együttműködés intézményrendszerét és a makrogazdasági egyensúly fokozatos megközelítésére irányuló középtávú vállalásokat. Ezek alkalmazása, teljesítése – kompromisszumokkal, bizonyos önkorlátozással – közvetlen, még inkább távlati érdeke a szerződő feleknek, nem utolsósorban az újonnan csatlakozó tagállamoknak, nekünk is. Kétségtelen, a Közösség egységes szabályrendsze-

re, amely a körülményekhez igazodva maga is változhat, fejlődik, konfliktusokat is gerjeszt. Sem az egyes tagállamok valós vagy vélt partikuláris érdekei, sem tagállamon belül az egyes érdekcsoportok törekvései nem harmonizálhatók az egyedi igények sokaságának megfelelő mértékben. Előfordulnak érdeksérelmek a régi és új, a nagy és kis tagországokra egyaránt kiterjedően; az egységes szabályozásnak vannak, lehetnek átmenetileg vagy tartósan kárvallottjai, az élesebb piaci versenynek vesztesei. A veszteségek minimalizálása feladatot ró a kormányokra, lépésre kényszeríti az érintett vállalatokat, vállalkozókat. Az alkalmazkodás terheit is figyelembe véve az új tagállamok jelentős mértékben megőrzik gazdaságpolitikai szuverenitásukat. Magyarország költségvetési politikája, a jövedelempolitika, a társadalompolitika, a gazdaság szerkezetére és a fejlesztés prioritásaira irányuló döntések nagyfokú önállóságot élveznek. A monetáris politikában az euróövezetbe való felvétel ütemezésétől függően fokozatosan alkalmazkodni kell a felvétel szigorú követelményeihez. Ez mindinkább magában foglalja az államháztartás deficitjének, az államadósságnak, a pénzromlásnak ésszerű szintek és keretek között tartását is. E követelményekhez történő igazodás számunkra az EU-csatlakozástól függetlenül is kívánatos cél, hiszen ezek a követelmények egy viszonylagos pénzügyi egyensúly elérését szorgalmazzák, ami nélkülözhetetlen a már megérett, nagy költségigényű strukturális reformok – közigazgatás, egészségügy, oktatás – elkezdéséhez, valamint a gazdasági növekedés legalább közepes ütemű fenntartásához.

Gazdaságunk kiegyensúlyozott fejlődését nem az EU-tagságunkkal járó kötelek gátolják. A közösség írott és íratlan szabályai, főként pedig az Európára kiterjedő (és globálissá szélesedő) nyitott piac és az éles verseny eddig nem tapasztalt intenzitású teljesítménykényszerít ró a hazai gazdaság szereplőire. Ezen túlmenően pénzügyi és immateriális támogatásban is részesülünk. Az Európai Unió tagjaként több esélyünk van nemzeti érdekeink érvényesítésére, mintha kívül maradtunk (kívül rekedtünk) volna, ami az adott nemzetközi konstellációban amúgy sem reális alternatíva. A magyar gazdaság kiemelkedését a jelenlegi hullámvölgyből, valamint az EU-csatlakozás révén számunkra megnyíló előnyös lehetőségek kiaknázását számos, elsősorban belföldi eredetű kedvezőtlen körülmény nehezíti. Ezek közül hármat emelek ki. *A) Késedelem az infrastruktúra – így a közúti közlekedés, vasút, energetika, környezetvédelem, egészségügyi ellátás – korszerűsítésében és fejlesztésében.* Ez az országos elmaradás egyúttal fokozza a történelmileg kialakult nagy regionális különbséget a fejlettebb, jobban ellátott, valamint az elhanyagolt, visszamaradt körzetek között az életviszonyok és az előrejutás lehetősége tekintetében. E lemaradás korrekciója szükségességének felismerése tükröződik némileg a 2004. évi költségvetés előirányzataiban, de ez egy hosszú út szerény kezdete csupán. Annál is inkább, mivel a rendkívül költséges infrastruktúrális beruházások finanszírozása a jelenlegi ígérvényekhez képest nagyságrenddel nagyobb nemzetközi részvétel és támogatás bekapcsolódását tenné szükségessé. *B) 2001 és 2003 között lényegesen megváltozott, eltorzult az összkereslet szerkezete.* Ugrásszerűen megnőtt a személyi fogyasztás és ennek importvonzata a beruházások és az export rovására. A két egymást váltó kormány állami túlköltekezéssel, a reálbéreknek a termelékenységhez többszörösen meghaladó ütemű emelésével, illetve emelkedésének ösztönzésével, a lakásépítési és -vásárlási hitelek rendkívül nagyarányú költségvetési támogatásával megsértette a gazdaság fejlődésének néhány fontos követelményét. Elapadt a lakossági megtakarítás s ezzel a beruházások fő hazai forrása, szükségszerűen megnőtt az áthidaló jellegű, főként nem a termelést és fejlesztést szolgáló külföldi hitelek igénybevétele, duzzadt a belföldi és külföldi adósságállomány, lényegesen visszaesett az adósságot nem generáló külföldi működő tőke beáramlása. *C) A monetáris politika* következtlen lépéssorozata 2003 folyamán: a forintnak az exportot sújtó felértékelése (felértékeltsége), majd a nyári „sáv-eltolás”, végül a decemberi drasztikus kamatemelés. Mindez és jelenleg főként a rendkí-

vül magas kamat veszélybe sodorja a költségvetés hiányának tervezett csökkentését, megállítja a deflációs folyamatot, fékezi a vállalati beruházások kívánatos kibontakozását, a forint elleni támadásra serkenti a spekulatív tőkét, és csökkenti a bizalmat a magyar gazdaság iránt külföldön kormány-, vállalati és pénzügyi körökben egyaránt. A B) pontban említett jelenségekkel kapcsolatban érdemes egy kis kitérőt tenni. Talán nem érdektelen a kínálkozó nemzetközi példák közül kiválasztani és összehasonlíteni két összehasonlíthatatlan, mert annyira eltérő helyzetű országot, az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország gazdaságának és gazdaságpolitikájának alakulását az utóbbi 2-3 évről visszatekintve. Az USA-ban alacsonyra süllyedt a lakosság megtakarítási rátája és magasra nőtt eladósodása. Rekordméretű házépítés és házvásárlás ment végbe igen alacsony kamatlábú rekordszintű kölcsönök igénybevételével. A gazdasági növekedés élénkítésére (és a megrendült nemzetbiztonság szilárdítására) törekedve a kormány expanzív pénzköltő politikát folytat, adókedvezményekkel kiegészítve. Az államháztartás hiánya szokatlan méretűre duzzadt. Visszaesett a külföldi működő tőke beáramlása, a tőkeimportban emelkedik a rövid lejáratú, spekulatív célú befektetések aránya. A külföldről beáramló tőkebefektetések nem fedezik a kereskedelmi és a folyó fizetési mérleg növekvő hiányát. Az amerikai gazdaság már megindult élénkülésének gyorsulását a vezető körök nem utolsósorban a külföldi piacok keresletének fellendülésétől, az export felfutásától remélik, ezért az adott helyzetben nem tekintik feltétlenül kedvezőtlennek a dollár drasztikus leértékelődését. Feltűnően emlékeztet mindez a hazai negatív folyamatokra, azok számos elemére. Csakhogy amit az Egyesült Államok – kiemelkedő világgazdasági és nemzetközi stratégiai szerepe, erőforrásainak nagyságrendje folytán – átmenetileg, áldozatok árán „megengedhet magának”, az Magyarország esetében, ha tartós a leromlás, igen nagy kockázattal jár. Továbbá Amerikában a termelékenység a gazdasági konjunktúra hanyatlásának időszakában is jóval gyorsabban nőtt, mint a magyar, sőt az európai átlag. Ezekben az években realizálódnak az informatikai forradalom eredményei, és az amerikai társadalmi berendezkedés rugalmasságot, hatékonyságot kényszerít a gazdasági élet szereplőire. *Lámfalussy Sándor* szavaival a technológiai forradalomra és az innovációra alapozott folyamatos szerkezeti megújulás és az éles verseny „teremtő rombolást” vált ki világszerte az alkalmazkodásra képes országokban, társadalmakban. Nyugat-Európa számos országában is napirendre került az állami újraelosztás szerkezetének felülvizsgálata, a „jóléti vívmányok” finanszírozásának újragondolása, az adórendszer módosítása és általában a felhalmozás forrásainak bővülését előmozdító reformok. Az OECD-országok többségében a gazdasági növekedés már megindult felfelé ívelését elősegíti az alacsony kamatszínvonal, továbbá az Európán kívüli piacok jelentékeny importkereslete. Ugyanakkor az export fellendítését előmozdítandó valóságos „valutaleértékelési verseny” bontakozik ki a világ számos pontján; résztvevői az USA-n kívül Kína, Japán, más délkelet-ázsiai és egyes latin-amerikai országok. A világgazdaság 2004/2005 folyamán valószínűsíthető fellendülését mintegy előrevetíti a hosszú lejáratú kamatok növekedése. A nemzetközi gazdasági környezet, a világkereskedelem alakulása tehát a következő egy-két esztendőben az eddiginél kedvezőbb, egyúttal igényesebb közeget jelez előre a magyar gazdaság növekedésének fenntartásához, esetleg gyorsulásához, a piaci alkalmazkodáshoz. Mindezek ismeretében és az EU-csatlakozás által megnyíló lehetőségek tükrében nézhetünk szembe Magyarországon a megújulás követelményeivel. Gazdaságpolitikánk szükséges korrekciója s ezzel az ország hazai és nemzetközi hitelének visszanyerése egyelőre a kielezett belpolitikai viszálykodás falába ütközik. A kormányon lévőknek – függetlenül attól, hogy a választási ciklus melyik fázisában vagyunk – lehetőségük van arra, hogy racionális döntéseket hozzanak. Ennek kiinduló feltételei a következők.

a) A valóságos helyzet elemzése, nyílt feltárása késedelem nélkül. Megkülönböztetés a rövid távon szükséges lépések, valamint a kimunkálandó, középtávon előirányozható reformok, célok, eszközök között. Ami nem halasztható: 2004 első hónapjaitól mind az export és a beruházás fellendítését, mind a kamat és az árfolyam ésszerű alakulását előmozdító megfontolt irányváltásra van szükség és lehetőség. Ez elkerülhetetlenül a kereslet szelektív korlátozásával, kedvezmények megszüntetésével, a tervezett inflációt átmenetileg meghaladó árszintemelkedéssel is jár.

b) A gazdaság- és társadalomfejlesztés közép- és hosszú távú koncepciójának kidolgozása, egy éven belül szakmai-tudományos erők részvételével, a szociális partnerek együttműködését megnyerve. A fejlődés távlatainak rögzítése elősegítené mind az Európai Unióba való beilleszkedés útvonalának kijelölését, mind a széles körű társadalmi támogatást.

c) A gazdaság konszolidációjának és fejlődésének esélyét növelné, ha a belpolitikai konfrontáció során lelepleződnének és kiküszöbölődnének mind a fedezetlen ígéretek, mind a közhangulat mérgezését célzó, a „minden rossz” közérzetet súlykoló populista megnyilvánulások. A döntéshozóknak önbizalommal és határozottsággal kell érvelniük programjaik és intézkedéseik mellett, amennyiben azok szakmailag alátámaszthatóan a társadalom közvetlen vagy távlati érdekeinek szolgálatát célozzák. A nézetek és megközelítések sokszínűségét tiszteletben tartva elérhető a nemzeti célok szükséges minimumát magában foglaló társadalmi megállapodás; e nélkül felzárkózás helyett visszaesnének a nemzetek rangsorában.

Várhegyi Éva,

a Pénzügykutató Rt. tudományos főmunkatársa

A magyar gazdaságpolitika jelenlegi szűk mozgásteret nem, vagy csak kevéssé magyarázható külgazdasági tényezőkkel. A kormány maga lavírozta bele magát egy olyan helyzetbe, amelyből egyre nehezebb kievickélni, maga kötötte gúzsba saját magát. Meglehet, ha a világgazdaság szárnyalna, a magyar gazdaságpolitika mozgásteret is nagyobb volna, csak hogy a gazdaságpolitikuskoknak adottságként kell kezelniük a külgazdaság aktuális és várható állapotát, és nem csaphatják be magukat hamis illúziókkal.

A magyar kormány sajnos az utóbbit tette, amikor a reálisnál jóval optimistább külpiaci várakozásokra alapozta gazdaságpolitikáját, arra, hogy az egyensúlyi problémák majdcsak „kinövik magukat”, ha beindul a fellendülés. Nem nőtték ki, sőt egyre inkább elmélyültek. A felszínen ugyan „csak” a folyó fizetési mérleg hiánya jutott olyan szintre, amely komoly aggodalomra ad okot, sőt máris komoly aggodalmat váltott ki az ország adósságát finanszírozó pénzügyi befektetőknél. A folyó fizetési mérleg hiánya azonban szintézisét adja az összes pénzügyi egyensúlyzavarnak. Mindenekelőtt az államháztartás magas hiányának, amelyet a háztartások apadó megtakarításai egyre kisebb mértékben, 2003 második felében pedig már egyáltalán nem finanszíroztak, miközben a javuló piaci kilátások hatására a vállalatok hitelfelvétele növekedésnek indult. Az egyetlen „sikermutató”, a korábbiaknál mérsékeltébb ütemű infláció pedig sokkal inkább a deflációs környezetnek és – az egyre magasabb kamatokkal – az erős oldalon tartott forintárfolyamnak köszönhető, mint a belföldi kereslet mérséklődésének, vagyis nem egy valóságos dezinflációs folyamatot tükröz.

Mindebből az következik, hogy a gazdaságpolitika nem tehet mást, mint hogy nagyon gyorsan korrigálja korábbi hibáit, és határozott lépéseket tesz az egyensúlyközeli állapot elérése érdekében. Ez biztosan költségesebb lesz (gazdasági és politikai értelemben is),

mint ha el sem követte volna a hibákat, de ha ma sem teszi meg, azzal csak tovább növeli a költségeket. A legutóbbi hetek pénzpiaci történései megmutatták, hogy a befektetői bizalom megingása mekkora költségeket okoz a gazdaságnak, és benne az államnak is. Kiderült, hogy nem csupán az EMU-tagság miatt fontos a megfelelő egyensúlyi állapot elérése, hanem azért is (sőt főleg azért), mert máskülönb a külföldi hitelekre szoruló magyar gazdaság finanszírozási költsége és az egyensúly megteremtésének növekedési áldozata rendkívül nagyra nő. Az is kiderült, hogy különösképpen megnőhetnek ezek a költségek akkor, ha nincs összhang a középtávú stratégia és a rövid távon alkalmazott eszközrendszer között, valamint a költségvetési és a monetáris politika között.

A decemberben a kormány hatókörében meghozott döntések (tartalékok zárolása, lakáshitel-támogatási rendszer szigorítása) csak jelzés értékű lépések voltak, talán arra elegendők, hogy elhitessék a pénzügyi befektetőkkel: a kormány észlelte a korrekció szükségességét. Nyilvánvaló azonban, hogy amennyiben a forint nyár eleje óta tartó gyengülési trendjének megtörését célzó, mind magasabbra emelkedett kamatszintet nem lehet rövid időn belül mérsékelni, akkor nemcsak a költségvetés kerül veszélybe, hanem a gazdaság beindult növekedése is. Ezért ma a gazdaságpolitika prioritása nem lehet más, mint a forint iránti bizalom megteremtése, ami nem teszi elkerülhetővé a 2004. évi költségvetés módosítását. Amennyiben rövid időn belül nem válnak nettó megtakarítóvá a háztartások, akkor még a tervezett hiány mérséklésére is szükség lehet annak érdekében, hogy a vállalati szektor hitelszükséglete elviselhető áron kielégíthető legyen. Máskülönb a rövid távú egyensúly a gazdaság visszaesése és a munkanélküliség növekedése árán valósulhat csak meg, miközben a középtávú egyensúly továbbra is veszélyben marad.

Mindenki tudja, hogy a gazdaság finanszírozásának legkedvezőbb módja a közvetlen (működő-) tőkebeáramlás. Mégsem történtek eddig megfelelő gazdaságpolitikai lépések a versenyképesség növelése érdekében, sőt a relatív helyzetünk még romlott is az utóbbi három évben. Lehet, hogy az infrastruktúra fejlesztése a működő tőke vonzása érdekében is fontos, de az élömunka költsége és minősége legalább annyira befolyásolja a befektetői döntéseket. Ezért sem lehet tovább halogatni egy (régóta esedékes) átfogó adóreformot, amely a normatív elvonások szintjét úgy mérsékli, hogy kiveszi az adórendszerből a diszfunkcionális szociálpolitikai (vagy annak nevezett) elemeket. A méltányolható adó- és járulékszint nemcsak a vállalkozások versenyképességét növeli, hanem a befizetési hajlandóságot is erősíti, és így várhatóan a tényleges bevételek kevésbé csökkennek, mint ahogy a normatív elvonási szint mérsékléséből (papíron) következne.

Emellett az is fontos, hogy összességében is csökkenjen az állami jövedelemcentralizáció, hiszen a mára kialakult rendkívül magas (az 50 százalékot közelítő) elvonási arány mellett nem biztosítható a gazdaság egészséges fejlődése, a magánvállalkozások versenyképessége. A centralizációs arány határozott mérséklését viszont – éppen az egyensúlyi követelmények miatt – meg kell előznie az újraelosztás csökkentésének. Az államháztartási kiadásokat azonban nem célszerű a „fünyíróelv” szerint lefaragni, hanem az arányokat is újra kell szabni. Az állam gazdasági aktivitását csökkenteni kell azokon a területeken (pl. termelési támogatások), ahol a piaci hatékonyság érvényesülését gátolják, és elsősorban ott lehet növelni, ahol azok a hosszú távú egyensúlyt szolgálják (például: tb-reformok), illetve az üzleti szektor versenyképességét javítják (egyes infrastrukturális beruházások). A szociális juttatások rendszerében pedig egyértelművé kell tenni a rászorultság elvét, és a magas jövedelmű rétegektől vissza kell vonni az indokolatlan támogatásokat (pl. családi pótlék).

Az infláció mérséklésének célját továbbra sem szabad feladni, azonban újra kell gondolni a felzárkózás szakaszában lévő magyar gazdaság esetében értelmezett árstabilitást. Mivel úgy néz ki, hogy a hazai viszonyokra értelmezhető árstabilitás még középtávon is

magasabb lesz, mint a maastrichti kritérium szerinti, célszerű újragondolni a 2008-as EMU-csatlakozási törekvést. Ma már jól látható, hogy a középtávú gazdasági stratégiában felrajzolt pálya még a költségvetési politika igen határozott szigorítása mellett is olyan növekedési és társadalmi áldozatokkal jár együtt, amely az EMU-csatlakozást követő gazdasági fejlődést is megkérdőjelezi, ráadásul hiteltelenné teszi a gyors csatlakozás érdekében folytatott rövid távú gazdaság- és monetáris politikát. Egy, a mainál reálisabb és kisebb növekedési áldozatot megkövetelő középtávú stratégiát kellene kialakítani, amelynek középpontjában szintén az egyensúly elérése állna, de összetettebb formában, mint a mai. Olyan, hitelesen követhető pályát kellene felrajzolni, amelyben az árstabilitás mellett a finanszírozható növekedés, vagyis a folyó fizetési mérleg hiányának csökkentése is hangsúlyt kapna. A fenntartható növekedés mellett a „fenntartható egyensúlyt” is szem előtt tartó középtávú gazdasági stratégiára van szükség.